

Vallis Sanctorum

Fejezetek a bakonybéli monostor ezeréves történetéből

Szerkesztette
Dénesi Tamás

Bakonybél – Pannonhalma
2020

A bakonybéli apátság alapításának évfordulója alkalmából
2019. május 18-án Bakonybélben rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata

A konferenciát előkészítő bizottság tagjai:
Boros Zoltán, Dénesi Tamás, Halmos Ábel OSB, Várszegi Asztrik OSB, Vásárhelyi Anzelm OSB

A konferenciát támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

A kötetet szerkesztette:
Dénesi Tamás

A szerkesztésben közreműködött:
Boros Zoltán és Takács Melinda

Az angol nyelvű összefoglalókat Tóta Péter Benedek,
valamint Baán Izsák OSB, F. Romhányi Beatrix, Nagy Szabolcs Balázs
és Vaderna Gábor készítette

A mutatókat Dénesi Katalin, Dénesi Tamás és Takács Melinda készítette

© Fényképek:
Tihanyi Bence és Bakos Ágnes
Belényesy Károly, Nagy Balázs, Nagy Szabolcs Balázs, Palatin Gergely OSB
és Isaac Ramana Carter

© Térképek:
F. Romhányi Beatrix

© A szerzők, 2020
© Bakonybéli Szent Maurícius Monostor, 2020
© Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, 2020

Kiadja
a Bakonybéli Szent Maurícius Monostor
és a Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

Tartalom

Hortobágyi T. Cirill OSB: Lectori salutem	9
I. A MONOSTOR KÖZÉPKORI TÖRTÉNETE	
Baán Izsák OSB: Szent Günter és a bakonybéli alapítás – tények és eszmények	11
Szovák Kornél: Bakonybél korai oklevelei	29
F. Romhányi Beatrix: A bakonybéli apátság birtokai és gazdasági szerepe a tatárjárás előtt	45
Belényesy Károly – Nagy Szabolcs Balázs: A bakonybéli Borostyán-kő régészeti kutatása. Árpád-kori remeteség vagy kegyhely nyomai a monostor szomszédságában?	59
Nagy Balázs: A tatárjárás korából származó éremlelet Bakonybélből	79
II. HAGYOMÁNY ÉS MEGÚJULÁS AZ ÚJKORBAN	
Dénesi Tamás: Szerzetesi élet a 18. századi Bakonybélben	87
Jakab Réka: Monostor és népe. Szerzetesi élet és pasztoráció a 19. századi Bakonybélben	133
Schilde René: „Bakonybél csendjében.” A monostor a 20. század első felében	167
Kisnémet Fülöp OSB: „Gratia supponit naturam. Kellenek a feltételek a mi részünkről is, hogy Isten kegyelme kifejthesse erejét.” A bakonybéli monostor 1945 és 1950 között	193
III. GAZDÁLKODÁS, MŰVELŐDÉS, SPIRITUALITÁS	
Terdik Szilveszter: A bakonybéli bencés templom felszerelése a II. József-kori felozlatás idején	215
Boros Zoltán: Gazdálkodás egy filiális apátságban a 19–20. században	239
Medgyesy S. Norbert: Történelemszemlélet, bölcsészgyakorlatok és kortárs művelődés a bakonybéli tanárképző főiskolán (1818–1848)	281
Vaderna Gábor: Athéneon. Guzmics Izidor bakonybéli apát műveltsége	313
Halmos Ábel OSB: Bakonybél: természet, Ige, megbékélés. A monostor éltető hagyományairól és küldetéséről	327
Képjegyzék	337
Személynévmutató	341
Földrajzinév-mutató	348
A kötet szerzői	353

Történelemszemlélet, bölcészgyakorlatok és kortárs művelődés a bakonybéli tanárképző főiskolán (1818–1848)

A BAKONYBÉLI FŐISKOLA STRUKTÚRÁJA, GUZMICS IZIDOR ÉS BEÉLY FIDÉL JELENTŐSÉGE

Habsburg II. Ferenc császár az 1802. március 12-én kiadott *Diploma Restitutionale* rendelkezésével úgy állította vissza – II. József 1782. január 12-i rendelete nyomán – az 1786-ban feloszlott bencés rend működését a Habsburg Birodalom területén, hogy az eredetileg szemlélődő monasztikus közösség tagjai középiskolai oktatást vállalnak. A felvilágosult abszolutizmus szemléletét követve, az I. (1777) és a II. (1806) *Ratio Educationis*¹ rendelkezései értelmében a bécsi udvar az oktatást alapvetően állami feladatnak tekintette, az állam szempontjából való hasznosság elve alá rendelték a tanítást is, és tankerületekre osztották az országot.

A bencések korábban Modor szabad királyi város (Pozsony vármegye) falai között 1674-től 1786-ig algimnáziumot tartottak fenn,² Komáromban pedig a jezsuitáktól vették át a középfokú oktatást 1776-ban.³ A királyi rendelkezés értelmében a bencéseknek 1802-től kezdődően át kellett venni tíz gimnáziumot. 1815-ig Nagyszombat, Pozsony, Sopron, Kőszeg, Győr, Komárom, Esztergom és Pápa iskoláiba sikerült bencés tanárokat küldeni. A királyi rendeletben még Székesfehérvár és Pécs is szerepelt.⁴ A II. *Ratio Educationis*⁵ a diákoknak 9 és 13 éves kor között négy év kisgimnáziumi, majd két tanévnyi gimnáziumi oktatást írt elő, amelyet líceum, akadémia vagy egyetem követhetett az adott növendék életében.⁶ A Leo Thun vallás- és közoktatási miniszter által 1849-ben kiadott *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* szaktanári képesítést megkövetelő rendszeréig⁷ a nagygimnáziumokban – az igazgatón kívül – hat, a kisgimnáziumokban négy tanárra volt szükség. Ez azt jelentette, hogy a bencések hét fő- és egy algimnáziumában 46 tanárt kellett alkalmazni a két akadémián, Győrött és Pozsonyban tanító 5–5 tanáron kívül.⁸ Ennek következtében a tanári és bölcészsképzést meg kellett oldania Szent Benedek rendjének. Az 1810-es évektől kezdve a rendbe jelentkezők számára az egy esztendő noviciátus és a két év bölcseleti képzés (magyar, görög, történelem, sőt, matematika és fizika) után következett az egy tanévet kitevő tanárképző. Majd ezt követően tanultak több év teológiát, amit a papszentelés zárt.

¹ Kritikai kiadása: *Ratio Educationis*.

² MÉSZÁROS (1981), 498.

³ MÉSZÁROS (1990), 28–29.

⁴ MÉSZÁROS (1988), 67–70.; VÁRSZEGI (2003), 39–41.

⁵ Mészáros István munkájaként ld.: *Ratio Educationis*.

⁶ MÉSZÁROS–NÉMETH–PUKÁNSZKY (1999), 340–342.

⁷ Szövegét kiadta: *Az Ausztriai Gimnáziumok és Reáliskolák Szervezeti Tervezete*; Schaffhauser Ferenc fordításában részleteket közöl: *Neveléstörténet*.

⁸ KATUS (1996), 254–263.

Bakonybélben ezt jóval megelőzően,⁹ 1757–1760, 1764–1766 és 1776–1778 között folyt oktatás, de az nem tekinthető tanárképzésnek.¹⁰ A folyamatos bölcsészoktatás Gácsér Leó perjel, 1838–1856 között dömölki apát irányításával 1818 őszén kezdődött,¹¹ amely a Győrött végzett kétéves bölcsészoktatáshoz csatlakozott. Szent Mauríusz monostorából a tanárképzőt 1827-ben áthelyezték Pannonhalmára, de a frissen kinevezett apát, Guzmics Izidor – a főapátsággal egyetértésben – 1832-ben visszaköltöztette, és ekkor kezdődött az intézmény virágkora. A bakonybéli tanárképző 1848 júliusában szűnt meg, mert a rendi nagykáptalan határozatot hozott egy Pannonhalmán indítandó rendi tanárképzőről.¹²

A bakonybéli tanárképzőben a növendékek száma nem volt túl nagy: 1820-ban és a következő tanévben tíz fő, 1822-ben tizenegy fő és 1823-ban négy növendék koptatta a padokat. A későbbi esztendőkből sem ment a létszám öt–hét fő fölé, a forradalom előtti tanévben kilenc növendék készült a tanári pályára az ősi falak között. A tanulóknak egy év alatt három belső vizsgát kellett letenniük, majd a győri tankerületi igazgató előtt adtak számot tudásukról. Nyári szünetet augusztusban és szeptemberben tartottak. Az előadások 8 és 10 óra, valamint 14 és 16 óra között hétfőn, szerdán, pénteken és szombaton egész nap, kedden pedig délelőtt folytak. A csütörtök és természetesen a vasárnap szünnap volt. A fő tantárgyak közé a hittan, a bölcselet (logika és metafizika), a hazai és egyetemes történelem, a matematika, a fizika, az esztétika, a pedagógia és metodika, a történelmi statisztika terén hazánkban úttörő Schwartner Márton (1759–1823) műveit is magába foglaló diplomatika, továbbá a görög nyelvészet tartozott. A retorika tárgy keretében a görög és latin régiségtan és a verstan szépségeivel ismerkedtek meg a növendékek, valamint görög, latin és német nyelvű műveket kellett kivonatolniuk és ismertetniük, továbbá prédikációkat írniuk. A klerikusok gyakorlatai (*Exercitationes Clericorum O.S.B. in Bakonybél*) között az 1830-as években a geometria, az építészet és víztechnika, az alkalmazott pszichológia is szerepelt az előbb felsoroltak mellett.

A precíz és szigorú házirendből a liturgikus élettel kapcsolatban kiderül, hogy a misén való részvétel mellett minden reggel recitálták a zsolozsmát, a vásár- és ünnepnapok vigíliáján pedig a néppel együtt imádkozták a matutinumot, nagy ünnepeken az énekes vesperásokat, továbbá litániákat is tartottak.¹³ Ez azért is figyelemre méltó, mert – a szintén 1802-ben visszaállított premontreiekkal és ciszterciekkel együtt – a jozefinizmus szellemében az oktatást végző bencés szerzetes-tanárokat fölmentették a zsolozsmahórák látogatása alól, az ősi monasztikus elvek, az „*operi Dei nihil praeponatur*” és a „*chorus fecit monachum*” ellenére.

A bakonybéli tanárképzés magas színvonalát és karakterisztikus jellegét két személyiségnek: Guzmics Izidor apátnak, egyben a görög nyelv tanárának és tanítványának, Beély Fidélnek köszönheti. Mellettük a győrsági születésű Kovács Villebald (1785–1868) perjel poétikát és retorikát tanított, majd 1837-től a párkányi születésű Szkalka Kandid (1793–1875) oktatási és filológusi működése számottevő.¹⁴ A vámoscsaládi¹⁵ származású Guzmics Izidor¹⁶ (1785–1839) személyében 1832 és halála, 1839 között egy igazán rátermett, a teo-

⁹ Bővebben az előzményekről: PRT IX. 217–219. A tanárképző oktatási struktúráját és a növendékek névsorát elsőként Sörös Pongrác foglalta össze és egyúttal közzétette Beély Fidél esztétika előadásának latin nyelvű vázlatát: Uo. 220–264. Ugyanezt Zoltvány Irén foglalta össze a Pannonhalmi Főapátsági Főiskola 1910–1911-es évkönyvében: ZOLTVÁNY (1911), 8–9.

¹⁰ DÉNESI (2019), 340.

¹¹ Ebben az időszakban Magyarországon két tanítóképző kezdte meg működését, mindkettő az egri egyházmegye területén, Pyrker László érsek szorgalmazására: Szepeskáptalanban 1819 őszén és Egerben 1828-ban. Bővebben: MÉSZÁROS (1984), 276–285.

¹² MÉSZÁROS (1997), 346–351; RAJNAI (2003), 33–76.

¹³ RAJNAI (2003), 33–76.

¹⁴ Előadásainak kézírata: PFK BK 152/II. 3.; SZABÓ (1981), nr. 437.

¹⁵ A születési adataival kapcsolatos pontatlanságokhoz Mihalik Béla Vilmos közlése alapján ld. Vaderna Gábor kötetünkben megjelent tanulmányának 12. lábjegyzetét.

¹⁶ A bakonybéli tanárképzésről az első tudományos híradást Zoltvány Irén bakonybéli apát készítette a Guzmics Izidor-életrajzban: ZOLTVÁNY (1884), 368–390. Guzmics naplójában számos feljegyzés található a tanárképző főiskoláról: SÖRÖS (1903), 323–347., 474–495.

lógia mellett a bölcsészettudományokban képzett költő, jó pedagógiai érzékkel megáldott tanár, értékes vezető került a bakonybéli apátság és iskola élére. Guzmics jelentős szerepet vállalt a korabeli hazai művelődéstörténetben, hiszen szonett alakban dalokat és epigrammákat, valamint drámákat írt; szerkesztője és termékeny szerzője volt az *Egyházi Tár* szakfolyóiratnak és 1830-tól a Magyar Tudós Társaság rendes tagjaként tevékenykedve országos hatáskörű munkát végzett.

Guzmics Izidor egykori kedves tanítványa, a szintén kivételesen művelt és széles látókörű Beély (1844 előtt Briedl) Fidél a korabeli európai neveléstani irányzatokat ismerve és alkalmazva tanította Bakonybélben a nevelés- és oktatástant, a módszertant, az esztétikát és a diplomatikát. A tanárképző egyik legjelesebb professzora, Beély polgári családban született Székesfehérvárott, 1807-ben. Győri bölcseletet, Pannonhalmán teológiát tanult. Guzmics apát 1832-ben mint képzett rendtársát hívta a tanárképzőbe. Az oktatással párhuzamosan számos tanulmányt és elemző cikket vagy vitairatot készített és adott ki az *Athenaeum*, a *Tudománytár* és az *Egyházi Tár* folyóiratok hasábjain.¹⁷ Fiatalkorától kezdve mind az ókori görög és latin irodalom (különösen Livius, Cicero, Horatius és Vergilius), mind a 18. századi filozófia és irodalom (Kant, Goethe, Schiller, Herder), mind a kortárs hazai költészet (Csokonai, Berzsenyi, Dajka, a Kisfaludyak, Kazinczy) és a reformkori szaklapok és szépirodalmi folyóiratok¹⁸ sokaságának olvasásával kiemelkedő műveltségre tett szert. Mellettük Vörösmartyt tartotta honunk legjelesebb költőjének. Országos elismertségének bizonyítékeként 1839. november 22-én a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává választották.¹⁹

BEÉLY FIDÉL ALAPNÉZETEI A NEVELÉSRŐL, A NYELVKÉRDÉSRŐL ÉS A TÖRTÉNELEMTANÍTÁSRÓL DIDAKTIKAI KONCEPCIÓ

Az egyik legkorábbi magyar nyelvű neveléseméleti elemzés, alsó-, közép- és felsőoktatás számára egyaránt – sok tekintetben napjainkig – érvényes program és filológiai pontosságú neveléstörténeti áttekintés Beély Fidél munkájaként maradt fenn *Alapnézetek a' nevelés, és leendő nevelő, 's tanítóról különös tekintettel a' tan' történeti viszontagsága, és literatúrájára* címmel.²⁰ Hazai előzményének Szilasy János (1795–1859) áldozópap, a szombathelyi gimnázium, majd a pesti egyetem tanárának *A nevelés tudománya* című kétkötetes értekezése (Buda, 1827)²¹ tekinthető, amelyet Beély nagyra értékelt és vezérfonalul használt könyve megírásakor.²² Beély elemzése 1848-ban hagyta el a pozsonyi Schmid- és Busch-nyomdát, de kézirata már 1842-ben készen állt.²³ A Pannonhalmi Főapátság Könyvtárának Kézirattára²⁴ őrzi azokat a vázlatokat és cenzúrázott kéziratokat, amelyeket Beély Fidél az *Alapnézetek* előzményeként az *Athenaeum*, az *Egyházi Tár*, a *Religio* és *Nevelés*, valamint a *Tudománytár* hasábjain 1835-től kezdve publikált.²⁵ A cenzúra hat esztendőn keresztül megtiltotta a nyomtatott kiadást.²⁶

¹⁷ A nyomtatásban kiadott cikkek előzményeit ld.: PFK BK. 127/VI. 1., 2. Vö. SZABÓ (1981), nr. 377–378. A több bakonybéli növendék írását közlétező *Egyházi Tár* történetéről bővebben: FEHÉR (2003), 356–366.

¹⁸ *Auróra; Jelenkor; Tudományos Gyűjtemény; Felső Magyar Országai Minerva; Honderű; Életképek; Pesti Divatlap; Regélő; Tudománytár; Világ; Religio és Nevelés; Nevelési Emléklapok; Der Katholische Jugendbildner; Francendorfer Blättern.* Beély olvasmányairól, könyvtáráról és műveinek hazai és külföldi forrásairól Fehér Katalin értekezett: FEHÉR (2002), 80–86.

¹⁹ *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai*, 25. Beély Fidél a bakonybéli tanárképzés megszűnése után ugyanitt jószágkormányzóként és könyvtárosként dolgozott, majd 1855-től Kőszegen házfőnökként és a gimnázium igazgatójaként folytatta oktató és nevelő munkáját. Itt érte a halál 1863-ban. Visszaemlékezései két helyen olvashatók: BEÉLY Fidél, *Életem rajza*, MTA Kézirattár, K. 1230. 16; PFK BK 218/I. 1. Életét összefoglalja: PRT IX. 235–238.; MÉSZÁROS (1993), 688.; FEHÉR (1994), 89.; FENYÓ (1994), 171.; FEHÉR (1997), 237–238.; SÓLYMOS (1997), 161–165.; RAJNAI (2003), 63–64.

²⁰ BEÉLY (1848).

²¹ A művet elemzi: MÉSZÁROS (1977), 147–172.; gyűjteményes kiadása: MÉSZÁROS (2010), 115–136.

²² BEÉLY (1848), 150.

²³ Beély könyvét bibliográfiai tételként sorolja: FERENCZY (1854), 160. Beély didaktikai nézeteit tömören összefoglalják: SZELÉNYI (1931), 8–9.; FEHÉR (1994), 88–93.; FEHÉR (1997), 235–245.; RAJNAI (2003), 63–68.

²⁴ PFK 218 /I. 1.

²⁵ Beély e tárgyú cikkeit elemzi: KERESZTY (2002), 175–185.

²⁶ Az ezzel kapcsolatos levelezés egy részét kiadta: RÉCSEY (1900), 236–239.

1. kép. Barabás Miklós: Beély Fidél arcképe, 1838

Beély Fidél könyvének előszavát a forradalom küszöbén, az utolsó rendi országgyűlés összehívása előtt néhány hónappal, 1847 júliusában vetette papírra. A kötetben rendszeresen alkalmazza a köztársaság és a polgártárs kifejezést, amely az erősen liberális kor-szellem hatása, valójában a francia forradalom frazeológiája. Nem szerepel utalás Beély elemzésében a *köztársaság* kifejezés pontos értelmére. A király nélküli államra biztosan nem utalt a bakonybéli szerzetes. Minden bizonnyal nem államformaként, hanem egy szabadságjogokon alapuló közösség, azaz az állam korabeli megnevezéseként olvasható. Ugyancsak az felvilágosodás eszméinek hatását mutatja a tanuláshoz való egyenlő jogokról írt mondat: *„Az embernek egyetemes célja, hogy tiszta vallásosság s erkölcsiség által az örök boldogságot elnyerhesse, egykor Istennel egyesülhessen, vagyis az erkölcsi világ méltó polgárjává váljék; e tekintetben a magyar s olasz, a költő s művész, a pór s a fejedelem nevelése*

közt nincs különbség, miután mindegyiknél csak az egyetemes cél valósítása forog fön. Továbbá az embernek külön célja, hogy a köztársaság hasznos tagja, vagyis az érzéki világ érdemes polgárja legyen...”²⁷ A társadalmi rangtól független egyenlő bánásmódot is előtérbe helyezi a bencés tudós: „a tanító mindenki iránt állapot, rend, életmód, nem, kor, érdemek 's tt. eff. szerént folyton a' legnagyobb nyájasság, udvariasság, finomság, megelőző tisztelet és becsülettel kell viseltessenek.”²⁸

Beély Fidél értekezése két alapvető tényezőtől indul ki: egyrészt az ember nevelése már fogantatásától el kell, hogy kezdődjön; másrészt axiómaként kezeli, hogy minden emberben van valamiféle tehetség. A nevelés feladata az ember testi, lelki és szellemi összességének kifejlesztése, hogy későbbi pályáján „haladhasson, öntehetsége s erei fölött szigorun őrködhessék, azokat épségökben fönntarthassa, (...) önmagát a legcélszerűbb eszközök által élete végéig tökéletesíthesse.”²⁹ A nevelés kettős céljának meghatározásakor Beély a késő terézianus kor és a jozefinizmus utilitarista állampolgár eszményét vallja, amely már az I. és a II. Ratio Educationis kiadásában is szerepelt. A bencés nevelő szerint: „E szerént két célja van a nevelésnek, először, hogy jámbor s erkölcsös embert; másodsor, hogy a köztársaságnak hasznos tagot s polgárt képezzen, s az emberben létező tehetségek s erőknék úgy kell vezetetniök, hogy a kettős cél valóban s legbiztosabban eléressék.”³⁰ A tanítás nem más, mint „az értelem kiművelése hasznos tudományok és ismeretek által. Az értelem képzése.”³¹ Beély a szellem embere volt, de ugyanolyan fontos tényezőként kezeli a testi nevelést is, mert szerinte „a test műszere a léleknek.”³² Beély világosan elválasztja a nevelést a nevelés mesterségétől. Ugyanis a neveléstan, a *theoreticus* nevelő szabályzatot ad; a *practicus* nevelő pedig – a nevelés mestersége folytán – a szabályokat az egyénekre alkalmazza.³³

Beély szerint a nevelő és tanító személyisége esetében fontos, hogy ne csak a tudományban legyen jártas, hanem erkölcsiségében is ugyanolyan kiemelkedő legyen. A tanár karakteréről kiemeli: „a' vallásiság, és erkölcsiség, hivatal iránti szeretet, és hűség, szelidség, béketűrés és lélekvidámság, szerénység, állhatatosság, szilárdság, eszély,³⁴ s' a' tanítványok' bizalmát és szeretetét eszközlő módoknak ügyes használata”,³⁵ „s' nevendékeinek testi, lelki és szellemi boldogságát lankadatlan szorgalommal előmozdítani.”³⁶ Beélynél a hivatal iránti szeretetet a lelkiismeretes kötelességteljesítés jelenti. Beély külön hangsúlyt fektet a pszichológiai és arcismerettani (*physiognomiai*) módszerekre. Lényegesnek tartja, hogy a tanár legyen tekintettel a gyermek természetére, egyéniségére.³⁷ Szerinte fontos, hogy a tanár bízson a tanítványában, de ne legyen lágy, engedékeny; amit a szülő tilt, azt a tanár is tiltsa; szerinte nem szabad aggódnia a tanárnak azért, ha a diák rossz kedélyű; továbbá a tanár szeretetét, barátságát, jóakarátát ne szóval, hanem tettel mutassa ki és ne legyen személyválogató. A tanár személyében férfiúi komolyság párosuljon nyájas emberséggel³⁸ csúfolódás és gúnyolódás nélkül. Beély elképzelése lényegesnek tartja a diákok testi nevelését és méltó környezetét, amelyhez a tanár adjon példát az alábbiak szerint: az oktatónak legyen hibátlan, ép testalkata,³⁹

²⁷ BEÉLY (1848), 16.

²⁸ Uo. 92.

²⁹ Uo. 4.

³⁰ Uo. 9.

³¹ Uo. 97.

³² Uo. 13.

³³ Uo. 96.

³⁴ Beély a későbbiekben kifejti, hogy az eszély alatt az okosságot (*prudentia*) érti: „Nem egyéb az eszély, mint egyénes ügyesség 's gyakoroltság a kitűzött célra a' legjobb eszközöket megválasztani, 's arra gondosan alkalmazni. A' bölcsesség erényétől csak annyiban különbözik, hogy ez a' legjobb célok kigondolása, 's tűzésével foglalkozik, midőn az eszély az eszközök körül forog.” Uo. 65.

³⁵ Uo. 49.

³⁶ Uo. 54.

³⁷ Uo. 22.

³⁸ Uo. 91.

³⁹ Uo. 82.

csinos és hivatalához illő ruhája,⁴⁰ tiszta és státuszához mért, „szépviétilag elintézett lakása”.⁴¹ A leendő tanár teljes kiművelése során az ókor és a középkor scholája óta természetesen művelt philosophia, logica (*gondolkodástan*), széptan (*aesthetica*), észbeli erkölcsstan (*philosophia moralis*), szám- és betűtan (*arithmetica et mathesis*), szónoklat- és költészet (eloquentia et poesis) mellett a bakonybéli professzor olyan tudományágakat emel ki, amelynek oktatása abban az időben Európa-szerte még sporadikus volt. Ezek közé tartozik a történet (historia eventuum), a szép- és gyorsírás (*calli et tachygraphia*), a természet- és földrajz (physica, historia naturalis, geographia), az emberismeret (*anthropologica*), a tanítás- és tanításmódtan (*didactica et methodica*), továbbá a lélek- és testtan (*psychologia, zomatologia*). Tette ezt azért, mert „a tehetség egyoldalú kiképzése szomorú következményeket szül.”⁴² Beély ugyanakkor – a korszakban szinte elsőként – figyelmeztet arra, hogy „a nevelésnek módosulnia kell a nevelendék egyénisége szerint.”⁴³ Még arra is ügyel, hogy a gyenge gyermeknek híg ételeket kínáljanak, míg az ifjakat kemény ételekkel kell táplálni.⁴⁴ Az ókori régészeti anyag feltárása a reneszánsz időszakában kezdődött és a 18. században vett új lendületet, ennek hatására Beély kiemeli: „tegye alaposan sajátjává a’ görög s’ római régiségeket is, ezeknek ismerete az olvasást kellemesebbé és a classicus író értelmét könnyebbé teendi.”⁴⁵ melynek ismeretéhez a latin és a görög nyelv tudása elengedhetetlen.⁴⁶

Beély külön figyelmet szentel a művészeti nevelésnek, amely más tudományágakat és képességeket is fejleszt: „a tanító különös díszére válik, ha a’ hangászat, ének’, rajzolás’ és festészet szép művészeteiben is közepszerűen legalább jártas leend. E művészetek, melyek az értelmi míveltséget is segítik, az erkölcsöket szelidítik, az ízlést nemesítik s finomítják.”⁴⁷ Ugyanígy javasolja, hogy a tanár „tanítványai bizonyos időkben ártatlan multságok s’ vigalmakban részesüljenek”⁴⁸ a testi és lelki felfrissülés érdekében. Beély koncepciója a diák lelki alkatára is figyel, nem csak az átadandó tudás mennyiségére és minőségére. A bakonybéli bencés alkalmazta kora emberismerettanának (*anthropologia*) és az orvostudománynak eredményeit, hiszen a nevelés során a testalkat, a vérmérséklet és az arctan, valamint a társalgástan fontosságáról és tekintetbe vételéről szól.⁴⁹

Szintén máig példaadó Beély szemlélete abban is, hogy két tárgykör oktatását kezdeményezte: egyrészt az országtant, amely hasznos és jó polgárokat nevel; másrészt tanításra javasolta „az emberiség művelődésének történetét”,⁵⁰ miszerint az egyes népek karakterét és adottságait hasonlítták össze,⁵¹ haladásuknak és bukásainak történetét tanítanák meg okulásul a mostani nemzedéknek.

A NEVELÉSTÖRTÉNET TANULSÁGAI

A didaktikai munkát Beély alapos neveléstörténeti elemzéssel zárja. Az ókori zsidókkal kapcsolatban az Ószövetségből a Példabeszédekre, továbbá Jézusra, Sirák fiára, valamint Tóbiás könyvére és a Makkabeusok neveltetésére hivatkozik. Az egyiptomiak edukációs szokásaiból a türelmes teherhordást, a fürdőkultúrát, az öregek tiszteletét emeli ki és megjegyzi

⁴⁰ Uo. 84.

⁴¹ Uo. 84–86.

⁴² Uo. 13.

⁴³ Uo. 18.

⁴⁴ Uo. 20.

⁴⁵ Uo. 34.

⁴⁶ Uo. 37.

⁴⁷ Uo. 35.

⁴⁸ Uo. 77. A verstant oktatva való szórakozás példajaként ld. e tanulmányban a tyúkverőzés daláról szóló alfejezetet.

⁴⁹ Uo. 83–85.

⁵⁰ Uo. 83.

⁵¹ Ld. példaként tanulmányunkban az *Országkarakterek dramatikus előadásban* alfejezetet.

az egyes társadalmi rétegek és foglalkozások eltérő nevelésének formáit.⁵² A Perzsa Birodalom történetéből Cyrus király időszakát állítja példaképül, miközben Hérodotoszra és Xenophónra hivatkozik.⁵³ Beély a perzsáktól a testi nevelés (például íjlövés, lovaglás) fontosságát, az idősek tiszteletét, valamint a felsőbb évesek körében a filozófia, a jog és a költészet átadását tartja lényeges módszernek. A görögök Beély megítélése szerint a régi nemzetek közül az első helyen vannak testi, erkölcsi, értelmi és politikai nevelésükkel, amelyben a Pentatlon (futás, ugrás, dobás, küzdés, öklözés) művelése mellett a tánc, a famászás, a vadászat és a hadtudomány rejtelseinek átadására is marad idő. Hellással kapcsolatban elengedhetetlenül megemlíti a mitológia és a filozófia fontosságát, továbbá a női társadalomból a felső iskolák nyitottságát és a házi gazdálkodás elsajátítását emeli ki.⁵⁴ A *Schola Romana* a hadtudomány mellett elsősorban a hangászatot és a festészetet jelentette,⁵⁵ és a Hadrianus császár alapította Athenaeum iskolából a nyilvános szavazatok technikáját említi meg.⁵⁶ A neveléstörténet leggyümölcsözőbb korszakának Beély a kereszténységet tartja, mert a tudományok és a testi erő mellett az ember számára legfontosabb a lelki képzés: „*miveld és vezesd tanítványod hajlamát 's akarátját Isten' akarata szerént; az az: idomítsd őt erkölcsös és erényes emberré, hogy egykor boldog lehessen.*”⁵⁷ Beély szerint a népnevelés kiemelkedő fontosságú, az alapiskolát „*a gyermek fejledező tehetségeinek legüdvösebb képzintézetének*”⁵⁸ tartja⁵⁹ és az *Alapnézetek* 43. §-ban külön megemlíti, hogy az első népnevelő schola is a keresztény kultúra gyümölcse, hiszen Theodulf (†821) orleans-i püspök alapította. Magyarhonnal kapcsolatban Szent István király, „*a magyar nemzet vallási és országlati újjászületésének szerzője*”⁶⁰ munkásságát emeli ki, természetesen megemlítve Bakonybél alapítását is. Az Árpád-házi királyok közül Szent László, Könyves Kálmán, IV. Béla és III. András intézkedéseit hozza fel példaként, majd a 14–15. századi hazai egyetemalapítási kísérleteket (Pécs, Buda, Pozsony) sorjázza. Az újkorból szintén kiegyensúlyozott és a mai kutatások szerint is helytálló történeti áttekintést nyújt. Szól a nagyszombati egyetemről (1635) és Pázmány Péterről, a jezsuita akadémiákról (például Kassa, 1657), az állami akadémiákról (Győr, 1776; Nagyvárad, 1780), valamint az *I.* és a *II. Ratio Educationis* előremutató rendelkezéseiről. Érthető, hogy pozitív hangnemben említi Habsburg I. Ferenc királyt és a kortárs uralkodót, V. Ferdinándot, akinek hat tanítóképző intézet felállítását tulajdonítja, ahol ráadásul honi nyelven folyhatott az oktatás. A Beély által szorgalmazott neveléstan oktatása újdonság volt abban a korszakban, azért revelációként ír a pesti egyetemen 1814 óta, valamint a debreceni református kollégiumban 1825 óta – a lelkipásztorkodástannal együtt – oktatott metodikai tantárgy létezéséről. Külön kiemeli az 1822-ben megtartott nemzeti zsinat oktatási rendelkezéseit.⁶¹

Beély filológiai pontossággal lábjegyzetelte művét, utalva többek között Erasmus vagy Comenius könyveire. Elemzését két tekintélyes forrás- és irodalomjegyzékkel zárja, amely egyben az első magyar nyelvű neveléstudományi bibliográfia: az európai didaktika és neveléstörténet köréből 92 művet, a Magyarországon kiadottak közül 132 tételt sorol fel. Az értekezésben gyakran hivatkozott 17. századi John Locke mellett Beély közvetlen előzményei vagy kortársai közül megemlítendő bizonyos tekintetben a német idealizmus (Immanuel Kant) és a francia felvilágosodás (Jean-Jacques Rousseau) eszmerendszere. A didaktika korabeli elméletírói közül kiemelten Johann Friedrich Herbart és Johann Heinrich Pestalozzi hatása érezhető Beély írásain.

⁵² BEÉLY (1848), 113.

⁵³ Uo. 114–116.

⁵⁴ Uo. 116–120.

⁵⁵ Uo. 120–123.

⁵⁶ Uo. 117–138.

⁵⁷ Uo. 124.

⁵⁸ BEÉLY (1840), 8.

⁵⁹ Beély kéziratai között lásd a népoktatásra vonatkozó cikkeit: PFK BK 218/I. 3. IV., XII., XIII., XXXVIII., LIX.

⁶⁰ BEÉLY (1848), 130.

⁶¹ A zsinatról kiadott összefoglaló elemzés: FEJÉRDY (2018).

A MAGYAR NYELV ÜGYE

A magyar nemesi mozgalom időszakától, benne az 1790–1791-es országgyűléstől kezdve folyamatosan napirenden volt a magyar nyelv ügye, annak hivatalossá emelése, amely végül az 1844. évi II. törvénycikkkel megtörtént. A Beély által írt *Alapnézetek* nehezményezi, hogy a hazafiatlanság és nemzetietlenség bélyegét sütik azokra, akik a honi nyelvet nem tanulják meg, de Beély e problémával kapcsolatban nem ír a nemzetiségi kérdéstről. A bencés tudós a nyelvkérdéssel kapcsolatban megemlíti a középkor évszázadait, melyet az úgynevezett felvilágosult, 18–19. századi megítéléssel ellentétben nem tart sötétnek és megvetendőnek, viszont hátrányként ír arról, hogy a középkorban a latin, azaz a tudományok nyelve csak a kis-számú papi réteg sajátja volt.⁶² Az 1832–1836-os országgyűlés időszakából – mely egybeesik Beély tanári munkásságával – fennmaradt egy ismeretlen szerző által az ifjúságnak címzett, a magyar nyelv gondozásával kapcsolatos szózat, amely leszögezi: *„Félre pedig azon balítélettel, 's igen alaptalan vitatással: mintha nem volna a' nyelvünk a' tudományos tárgyakra alkalmas, és senki ne mondja, hogy a' mivelt ecsetnek kellőbb színtestéke nem fog őrajta, mert mind meg lehető ez csak vállainkat a' munka terhe alá bocsátani ne sajnáljuk.”* S biztatásul: *„Tanulj ismeretid látkörének tágítása vegett, ha van alkalmad, más nyelveket is, és tiszteld azokat, de anyanyelved mivelése leg első légyen, mert ha rút hazád történetiben vendégnek lenned, minél inkább rutabb született nyelvedet nem ismerned, ezen tehát legtöbbet szólni iparkodj, ezen szóltt Árpád s ezen szólta elődeid, minden nap ezt szoptad édes anyádtól csecsömös korodban.”*⁶³ E lánglelkű, a romantikus nemzeti korszakhoz kötődő intelmet fogalmazott meg a magyar nyelv ügyéről Beély Fidél az *Alapnézetek* 15. §-ában: *„Ez okáért minden lelkesebb honfinak, ki hazáját és nemzetét tiszta szeretettel öleli, de kívánt annak, ki nevel, és tanít, vagy egykor nevelni, 's tanítani fog, legszentebb kötelességében áll; igyekezteit oda irányozni, hogy az édes honi nyelvet, e' nemzeti legdrágább kincset, melly egyszersmind fő föltétele minden másrendű miveltságnak, a' lehető legnagyobb lelkesedés, buzgalom, 's iparral tanulja, nyelvtanilag alaposan ismerje, 's tudja, fáradhatatlan törekvéssel előmozdítsa, terjessze, mivelje, szépítse, és gondjaira bizott, vagy egykor bizandó nevendékeit is szinte példájával e' nemzeti kincs' legtisztább szeretetére, lankadhatlanabb megtanulására, 's terjesztésére buzdítsa, és lelkesítse.”*⁶⁴

A TÖRTÉNELEM- ÉS EGYBEN NÉPOKTATÁS FONTOSSÁGÁRÓL

*„Nincs tudomány, mellyre olly nagy, 's általános volna hajlamunk, mint a' történeten. (...) csak a durvaság' szilajság' bélyegét árulná el az, ki illy különös honát, 's nemzetét érdeklő történetek iránt hidegséget, és közömbösséget tudna mutatni”*⁶⁵ – kezdi a *Tudománytár* 1840. júliusi számában kiadott helyzetelemző és programadó cikkét Beély Fidél.⁶⁶ Szerinte a történelem-oktatásnak kettős célja van: *„tudása általán a' történetnek, vagy annak alkalmazása az életre”*⁶⁷ A történeti eseményeket – hasonlóan a 17–18. századi hazai iskolai színjátékokhoz – példázatnak tartja az ifjúság előtt, és kiemeli az isteni gondviselés, a nemtő létezését a história folyamában, az egyes nemzetek sorsában, amelynek tanulmányozása a hitet növelheti a diákokban és a tanároknál egyaránt. A szemléleti cél elérésére a népiskolákban Beély az alapvető információk, évszámok és összefüggések átadását javasolja sok ismétléssel. Kiemeli az alapvető tények és összefüggések fejből való ismeretét *„szorgalmas könyvnél-*

⁶² Beély Fidél írásának kinyomtatása után mintegy száz esztendővel kezdődött meg az a középkortörténeti kutatás, amely – elsősorban Mezey László munkássága nyomán – tisztázta: Magyarországon a 13. században kialakult, a 14–15. században pedig egyre gyarapodott az az értelmiségi, literátus réteg, amely nem kötődött papi vagy szerzetesi státuszhoz, hanem civil pályán kamatoztatta tudását és művészetét. Bővebben: MEZEY 1979.

⁶³ PFK BK 2101. BAK 1045. *A magyar ifjúságot serkentő beszéd, hogy anyanyelvét előmozdítsa iparkodjék.*

⁶⁴ BEÉLY (1848), 43.

⁶⁵ BEÉLY (1840), 8. Beély az értekezés hatoldalal, kéziratos formáját 1840 áprilisában vetette papírra. PFK BK 218/I. 3. 41.

⁶⁶ Az 1777 és 1830 közötti népoktatást elemzi: MÉSZÁROS (1984).

⁶⁷ BEÉLY (1840), 9.

küli tanulás 's emlékezetben tartás által, hogy az értelem egyesülne az emlékezettel".⁶⁸ Fontos, hogy a történelemoktatás egy személyre vagy egy megszemélyesítendő dologra koncentráljon, mert azt a diák könnyen felfogja. A népiskolákban Beély fontosnak tartja, hogy „a népiskola számára készült munkácskának igen terjedelmesnek lennie nem szabad, mert meg nem felelné a céljának; inkább röviden, 's még is mindeneket a' lehető teljességgel, tiszta, és értelmes nyelven terjesszene elé, mellőzve a' sok, haszontalan évszámokat, és olly mellékes körülményeket, vagy eseményeket, mellyek a' történet lényegéhez kevésbé tartoznak.”⁶⁹ A gyakorlati célt a bakonybéli iskolamester e szavakkal határozta meg: „A' történettan' gyakorlati, vagy is valódi célja, abban áll, hogy az embert érzelmeire, 's műveleteire nézve nemesítse.”⁷⁰ Beély az érzelmek neveléséhez az erkölcsi nevelést is hozzárendeli, s a történelem vezérlő személyiségeit az isteni gondviselés eszközeinek tartja, akiknek tettei a hitet ébresztik az olvasóban. Beély szerint a történettanban az esztétikai szempontokra kell ügyelni, amely eldönti: a vizsgált történelmi személy megfelelt-e az általa képviselt eszmének vagy nem. Az esztétikai vizsgálatra csak a szabadon cselekvő, vérbeli karakterek méltók. A tanítás módjait nézve: az „elbeszélés”,⁷¹ azaz élőszavas előadás „alig kioltható” benyomásokat kelthet a diákokban, ezért nagyon hasznos. De ehhez a „legszebb természeti tehetségeken kívül sokoldalú míveltség, 's folyton gyakorlat is kívántatik.”⁷² Beély szinte Széchenyi István szavait visszhangozza a kortárs magyar állapotokról szólva: „csak hazafiságunk, nemzetiségünk nemlátszik azon ponton állni, mellyen állnia kellene.” A megoldás a szóbeli hazafiág helyett a tettekben van, a gyógyszer pedig „S hol lehetne a' hazafiságot biztosabban föléleszteni, táplálni, és erősíteni a' kisdéd kebelében, ha nem a' történettan által aestheticai tekintetből melly a' legszebb példányokat nyújtja a' követésre? De míg tetteleg hazafiakká nem válunk, addig a' hon eszméje is csak idegen maradand előttünk!”⁷³ Beély egy lényegre törő, ugyanakkor a magyar történelemből erkölcsi példákat felvonultató olvasókönyv kiadását javasolja, amelyet minden népiskolában előírnának. Ezáltal nemcsak a történelmi tudás növekedne, hanem a nép nyelve is tisztulna, nemesülne. Beély szigorúan kritizálja azokat, akik nem hisznek a népiskola színvonalának emelésében: „valóban lealacsonyítanók embertársainkat a barmokig; mert megtagadva tőlük a' magok mívelődhetési, 's nemesíthetési erőt, megtagadnók egyszerűm mind tőlök azon lelki szellemi, 's erkölcsi tehetségeket, mellyekkel a' kegyes természet őket épen azon arányban ékesíté föl, mint minket, 's azok csak egy ügyes kézre, egy szorgalmas ápolóra, 's fejlesztőre várnak, hogy csiráikból kivonva, bimbókat hajtsanak, és gyümölcsöt hozzanak. A' nép nyelvét tisztítani, mívelni, nemesíteni, 's tágítani egyik fő célja a' népiskolának, 's minden tudományos tárgyának az eszközlendő ismeret mellett e célra is kellene irányoznia.”⁷⁴

ISKOLAI GYAKORLATOK ÉS MŰVELŐDÉS

NYELVÚJÍTÁS, NYELVTÖRTÉNET

Az 1810-es években kezdődött nyelvújítás időszakát és vitáit viszi tovább az az 1835-ben Bakonybélben papírra vetett gyakorlat, amely a palóc nyelvjárás egységesítésére utal. A tanárképző hallgatóinak az alábbi, palóc nyelvjárásban megadott szöveget kellett átírnia a kialakuló „irodalmi” nyelvre. Összesen három növendék gyakorlatában maradt fenn. Elsőként a szép és eredeti palóc nyelvjárás módjában, fonetikusán írták le a leendő rendi tanárok az alábbi szöveget:

„Pálocz beszéd és írásmod.

*Estuok bátsim lla néniémveii szomorus hirt hozott Nyiékröü Jakabiék Matyiasrou,
hogy iéppen⁷⁵ mikou ott leszuátok a szekerriül, akkor huzták meg neki a csenditüt,*

⁶⁸ Uo. 11.

⁶⁹ Uo. 12.

⁷⁰ Uo. 13.

⁷¹ Uo. 14–15.

⁷² Uo. 15.

⁷³ Uo. 17.

⁷⁴ Uo. 18–19.

⁷⁵ Más változatban: iepen.

ies iezibe⁷⁶ meg is haut a paetüöcsbe.⁷⁷ Most keserüségibe mind a kettüöt fogja a hideg, pegyi minek rinak ierte,⁷⁸ hisz miég iét, csak ett, itt paskotuaskodott⁷⁹ iés a Szentegyhazba a szoros Misen iés a könyörgisen biczküüt.⁸⁰

A Megjobbítva, vagy Megjobbitva a' mostani Beszéd s' Írásmod szerint kifejezés alatt ezekkel a szavakkal írták át a növendékek a palóc nyelvjárásban írt fenti mondatokat. A diákok – helyesen – megtartották a nyelvjárási kifejezéseket. A patécs kifejezés kiütéses, lázzal járó, járványos betegséget jelöl, amelyet skarlát, himlő vagy pestis okozhat. Jókai Mór szerint harmadnapra hidegleléssel jár, amelyre vizsgált forrásunk is utal.⁸¹ A szoros mise pedig kimondottan a palóc nyelvjárásban az ünnepélyes, több pap segédletével megtartott énekes nagymisést jelenti.⁸²

„Istók bátyám Ilona nénémmel szomorú hírt hozott Nyékrül Jakabik Mátyásáról,⁸³ hogy éppen mikor ott leszálltak a szekérrül, akkor húzták meg neki a csendítőt, és iziben meg is halt a patécsba. Most keserüségibe mind a kettőt leli a hideg, pedig minek rinak érette, hisz még élt, csak evett, ivott, patvarkodott,⁸⁴ és a Szentegyházba a szoros Misén és könyörgisen bóbiskola.⁸⁵

Figyelemre méltó, hogy a teljesen egységesített, ma is alkalmazott irodalmi nyelvhez képest a megjobbított szövegben a szekérrül toldalék szerepel, a huszták ige sz-szel olvasható a kéziratban. A palóc *petüöcs* szóalakot a jeles szótár nem ismeri. A *paskontuáskodás* kifejezést a patvarkodás kifejezéssé ültette át a Bakonybélben tanuló évfolyam: fráter Beda, azaz a győri születésű Kovács Béda (1816–1876)⁸⁶ és fráter Mainrád, azaz a Kismartonban világra jött Jahn Mainrád (1813–1874).⁸⁷

Miért került elő a paraszti nyelvjárás és az irodalmi nyelv problémájának kérdése éppen Bakonybélben? Elképzelhetőnek tartjuk, hogy Guzmics Izidor apát tevékenysége folytán. Ugyanis Guzmics 1830-tól rendes tagja volt a Magyar Tudós Társaság Nyelvtudományi Osztályának,⁸⁸ amely a magyar nyelvjárások, köztük a népmondák gyűjtését elsőrangú feladatának tekintette. Ugyanígy istápolta a magyar irodalmi nyelv egységesítését, amellel tájszótárak készítését szorgalmazta. Az első magyar helyesírási normarendszer 1832-ben látott napvilágot Vörösmarty Mihály költő hathatós közreműködésével.⁸⁹ Vörösmarty a nyelvújítást vezető Kazinczy Ferenchez hasonlóan kollegiális, jó barátságban dolgozott és levelezett Guzmics Izidorral, a korabeli jeles író és kutató értelmiség – Kisfaludy Sándor, Toldy Ferenc, Döbrentei Gábor és Helmezy Mihály – sorában meglátogatta Bakonybélben a művelt és többek között Herder nézeteire is nyitott bencés apátot. De az igazi megoldást a csábi születésű, palóc származású Szeder Fábán (1784–1859) bencés paptanárnak, művelt levél-

⁷⁶ Az első változat szerint: iezébe.

⁷⁷ A másik két változat szavával: petüöcsbe.

⁷⁸ Az ierte kifejezés az első változathoz hiányzik.

⁷⁹ A 3. verzió szerint: paskortuáskodott.

⁸⁰ PFK BK 2101. BAK 1044. Oldalszámolás nélkül.

⁸¹ A Czuczor–Fogarasi-szótár szerint a patécs jelentése: „Hagymázos, ragadós, rothsztó lázakban támadni szokott kútegek, foltok a kóros testen, mintegy pattanás, pattogzás, a honnan úgy látszik, hogy ezen szökből húzatott össze. Vörös patécs, mely a bolhacsipéshez hasonló; kék patécs, mely szederjes színű lencsényi foltokban jelenkezik. (Morbus v. febris petechialis). Felhangon: petecs.” CZUCZOR–FOGARASI (1870), 111. Továbbá: „Kiütéssel járó járványos betegség.” BÁRCZI–ORSZÁGH (1961), 683–684.

⁸² CZUCZOR–FOGARASI (1867), 706. A világhálón: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-szotara-czuczorfogarasi-55BEC/n-68017/nagymise-6817C/> (A letöltés ideje: 2020. márc. 2.)

⁸³ Háromféle átírás: Jakabik Mátyásrül; Jakab Matyiról; Jakab Mátyásrül.

⁸⁴ Az első változat így zárja az átírást: a szent misén és könyörgésen (bóbiskolt), aludt.

⁸⁵ Más növendék átírása szerint: bóbiskolt, illetve bolyogatott.

⁸⁶ Névtár (1987), 72, nr. 490.

⁸⁷ Névtár (1987), 72, nr. 487.

⁸⁸ A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 94.

⁸⁹ Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai.

tárosnak és könyvtárosnak, költőnek, nyelvésznek és egy ideig az *Urania* folyóirat szerkesztőjének és Guzmiccsal együtt 1831 és 1838 között a Magyar Tudós Társaság levelező tagjának⁹⁰ munkássága adja meg. Ugyanis Szeder Fábián életművében szülőföldje, a palóc népművészet és nyelvjárás kutatása jelentős és országos viszonylatban úttörő helyet foglalt el. A Guzmics apát által is előszeretettel forgatott reformkori *Tudományos Gyűjtemény* szakfolyóirat 1819-ben kiadott VI. kötete és az 1821-ben kinyomtatott XI. kötete tette közzé Szeder írásait a palócokról; az 1835-ben, Horvát István szerkesztésében közzétett II. kötet lapjain pedig Szeder egységesítette és tisztázta az addigi terepmunkája és kutatásai eredményeit. Az 1835-ös bakonybéli, fent idézett nyelvészeti gyakorlat szöveg szerinti átvétel Szeder Fábián *A Palóczokról* című értekezéséből, a *Tudományos Gyűjtemény* 1819-es és az 1835-ös évfolyamából; a bakonybéli növendékek minden bizonnyal a későbbi, számukra frissebb kiadást használták. A fent idézett párhuzamos szövegeknek Szeder értekezése a *Palócz szóejtés és beszédbeli Gyakorlás* alcímet adta; a nyelvjárásban leírt szóalakokat *Palócz magyarság*, az átirat változatot pedig *Közönséges magyarság* felirattal látta el.⁹¹

Az 1835-ben Bakonybélben papírra vetett feladatok között a palóc nyelvjárás után egy nyelvtörténeti fejtörő következik, amelyet az ismeretlen bencés oktató – minden bizonnyal – Szirmay Antalnak Szatmár vármegyéről és egyben őseiről készült, *Szathmár vármegye fekvése, története, és polgári ismerete* című leírásából vette, amely 1810-ben, Budán látott napvilágot. Az alábbi idézetet Ecsed várának hős kapitánya, Szirmay Lajos⁹² vetette papírra saját lakodalmáról:

*„Példa 1561dik Esztendöbül
Lagzimat tartottam akkor Body Borka aszonival, néhai Chiandy Peöspeg és
Beregzázá Plébános hugával, keménien ittunk mint Pereeny Teöreökek és tan-
zoltunk, kegielmes uram mindenkor biztatván engemet:
Zyrmay Lajos eleül jár,
Erdély had vijon bár.
Melire én is egizereebe feleleek:
Magiar Magiart rontja, kár,
Bár teöbb esze volna már.”⁹³*

Átirása:

*„Lakodalmamat⁹⁴ tartottam akkor Bódy Borka asszonnyal, néhai Csánádi Püspök
és Beregszászi Plébános hugával, keménnyen ittunk, mint a' Perényi Törökök,⁹⁵
és tánczoltunk, kegyelmes uram mindenkor biztatván engemet:
Szirmay Lajos előljár,
Erdélyi had vijon bár.
Melyre én is egyszeriben feleleek:
Magyar Magiart rontya, kár,
Bár több esze volna már.*

⁹⁰ *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai*, 261.

⁹¹ SZEDER (1819); SZEDER (1835). Hasonmás kiadása: SZEDER (2005), 11–12., 57–58.

⁹² Szirmai, szirmabessenyői, cserneki és tárközi gróf Szirmay Lajost 1560-ból Ecsed kapitányként említi: *A Pallas Nagy Lexikona*, XV (1897), 739.

⁹³ PFK BK 2101. BAK 1044. A Szirmay által közölt eredeti szöveg így olvasható: *„Lagzimat tartottam akkor Body Borka aszonial, néhai Chianadi Pewspeog és Beregszazi Pelebanos hugaval, kemennien ittunk, mint a' Pereeny Teoreokek, es tanzoltunk, Kegielmes Uram mindenkor biztatván engemet: Zirmay Lajos eleul jar, Erdeely had vijjon bár, melire en is egiezereebe feleleek: Magiar Magiart rontia kar, baar teobb esze volna mar.”* Közzétette: SZIRMAY (1810), 70. A nyelvemlékkiadások nem ismerik ezt a forrást: MOLNÁR–SIMON (1980); *„Látjátok feleim...”* (2009).

⁹⁴ Két növendék megtartotta a történeti forrásban olvasható *Lagzimat* kifejezést.

⁹⁵ A nyelvemlék az *„Iszik, mint a Perényi törökje”* közmondást idézi a sok szeszes italt fogyasztó emberre vonatkoztatva. Lásd: O. NAGY (1982), 555, nr. 506.

KORTÁRS KÖLTŐK MŰVEI ÉS TÖRTÉNETI PÉLDÁZATOK AZ EXERTITIUMOKBAN

A tanárképző növendékeinek minden félévben *Exertitium oratorium* címmel valamely kijelölt témában, legtöbbször ókori latin szerző (Cicero, Quintilianus, Horatius) mintájára iskolai gyakorlatot kellett benyújtani. Természetes, hogy a rendalapító Szent Benedek Regulájának kijelölt fejezete minden félévben kötelező tananyag volt. 1836-ban a görög nyelvgyakorlat során Euripides *Iphigenia Aulisban* című drámájának magyar fordítása jelentette a tananyagot: Strommer Gál, Kopeczky Vidor, Koller Engelbert, Simonics Gábor, Horváth Lambert és Ráth Pál drámafordítása olvasható párhuzamosan görög és magyar szöveggel. A méltán híres ókori görög dráma magyarul elsőként éppen Guzmics Izidor fordításában látott napvilágot Budán, 1840-ben.⁹⁶ A bakonybéli tanárképző az országos kiadás előzményeként funkcionált. Egy másik *Exercitationes Graecae* kötet (1834–1836) Aesopus meséinek fordítását tárja az olvasó elé.

Ezekben az években vált rendszeressé a jeles mondások sora a gyűjteményekben. Ennek során kortárs vagy nemrég elhunyt magyar költők bölcsességei is helyet kaptak a tananyagban. Virág Benedek (1754–1830), Kisfaludy Sándor (1772–1844), Kisfaludy Károly (1788–1830) és leginkább Berzsenyi Dániel (1776–1836) verseit olvasták, akit még *Berzsenyi Dani* név alakban is feltüntettek az 1830-as és 1840-es évek bakonybéli gyakorlatain. Berzsenyi hatása leginkább a görög és római versformák és az időmértékes verselés kötelező alkalmazásán mutatható ki. A *Cursus I. 1833.* című kolligátum több latin nyelvű köszöntőt tartalmaz Guzmics Izidor apát tiszteletére. Köztük olvasható *Kisfaludi [!] Sandor enekének utanozása Adgya Isten hogy a Magyarat A fél világ urallya etc. etc. Saphicus mértékre* című költemény: Kisfaludy *Honfi dalának* átiratával köszöntötték a növendékek szeretett előjárójukat és egyben tanárukat. A már említett Strommer Gál növendék 1835. október 19-i bejegyzése Kisfaludy Károly *Stibor Vajda nevü Drámmából*⁹⁷ idéz néhány strófát. Az 1835-ös gyakorlat – többek között – szintén Kisfaludy Károlyt idézi: „Míg más érdemeit kőz lélek alázni törek-szeik, / Fényre deríteni azt a' nemes elme buzog.” E Kisfaludy-idézet a *Regélő*, az első magyar nyelvű divatlap *Jelesmondás* rovatában látott napvilágot *Nemes elme* cím alatt, a korabeli jeles irodalomszervező, Rothkrepf (Mátray) Gábor szerkesztésében, 1835. december 20-án, a bakonybéli gyakorlat tanévében.⁹⁸ Emellett – a ma már kevésbé ismert, ám kortárs – Teleki Ferenc (1785–1831) *Emelkedés* című versének 6. versszaka is helyet kapott a benediktinus tanárképzés gyakorlatai és jeles mondásai között:

„Felemelte az ég felé
Bölcs alkotód fejedet,
Fogadd szavát, s mint felfelé
Fordítsd gondos szemedet.
Mulanóra ne tekints,
A' szép, jó és nagy földön nincs,
Fenn keressed, ott a kincs.”

Teleki Ferenc bakonybéli ismeretére magyarázatot adhat, hogy Guzmics Izidor apáttal mindketten a Magyar Tudós Társaság tagjai voltak és Teleki verseit a szintén akadémikus Döbrentei Gábor posztumusz jelentette meg Budán, 1834-ben.⁹⁹ A bakonybéli bencés taná-

⁹⁶ GUZMICS (1840).

⁹⁷ Első nyomtatott kiadása: KISFALUDY (1820).

⁹⁸ A *Regélő* 1833. április 4-én jelent meg először, társalapja a *Honművész* volt, majd 1842-ben *Regélő Pesti Divatlap*, 1844-től *Pesti Divatlap* címmel adták ki. Bővebben: T. ERDÉLYI (1994), 1703. A Kisfaludy-idézet forrása: *Regélő*, 1835. december 20., 816. Világhálón: https://books.google.hu/books?id=BrxKAAAACAAJ&pg=PA816&dq=M%C3%ADg+m%C3%A1s+%C3%A9rdemeit+k%C3%B6z+l%C3%A9lek&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwju9_7RyNnoAhVKiIsKHVjmDbYQ6AEIKDAA#v=onepage&q=M%C3%ADg%20m%C3%A1s%20%C3%A9rdemeit%20k%C3%B6z%20l%C3%A9lek&f=false (A letöltés ideje: 2020. márc. 26.)

⁹⁹ *Gróf Teleki Ferenc versei*, 31–33.

rok mind a Kisfaludyak, mind Teleki költeménye esetében – és számos más esetben is – a legfrissebb, kortárs irodalmi kiadványt adták növendékeik kezébe.

A gyakorlatok – hasonlóan a barokk iskolakultúrához – a történelemből azokat az eseményeket emelték ki, amelyekből az értekezés vagy szónoki beszéd, illetve retorikai gyakorlat végén erkölcsi tanulságot¹⁰⁰ lehetett levonni. A kőszegi illetőségű Waldmayer Márton (1809–1859)¹⁰¹ rendi növendék által 1830-ban papírra vetett *Exercitatio oratoria exemplumként* egy viszonylag kortárs történetet állít társai elé: hőse (*virtus heroica*) Gideon Laudon tábornagy, akinek vezetésével az 1787–1791 között zajlott osztrák–török háború keretében a császári–királyi seregek 1789. október 9-én visszafoglalták Nándorfehérvár-Belgrádot.¹⁰² Az 1835–1836-os tanév gyűjteményében tűnik fel először az *Oratio Syllogistica* gyakorlata, amelynek során IV. Béla király muhi vereségéről (1241) és a tatárjárásról születtek írások.¹⁰³ 1836-ban példázatként a nemesi származású Leventát állították a tanárképző növendékei elé. Leventa győri várkatonaként szolgált, és – az államalapítás korára utaló, beszédes nevű – négy fiát áldozta a hazáért a törökök elleni háborúban: Attilát, Geyzát, Bélát és Lászlót.¹⁰⁴ Az *Exercitacionum Cursus* 5. kolligátum 1837-ből való.¹⁰⁵ Ezt az esztendőt jeles évfordulóként tartották számon a Szent Mauríciusz apátságában, hiszen – a korabeli történeti ismeretek alapján – alapítása 800. évfordulóját ünnepelték a rendtagok. A komáromi születésű Vincze Paulin (1814–1906)¹⁰⁶ *Carmen seculare, quo celebratur Octavum seculum fundatae a Sancto Stephano Abbatiae Sancti Mauricii et S.S. Martyrum OSB in Bakony beél 1037. Ad Imitationem Horatii in Carmine Seculari Methodo Paraphrastica* című, 17 strófás, latin nyelvű Horatius-imitációval üdvözölte a jubiláló monostort és tagjait. A *Syllogismus Oratorius* gyakorlatának témája ebben az esztendőben a 11. század történetéből Salamon és Szent László konfliktusa volt.¹⁰⁷ A másik gyakorlat gyászbeszédként (*Oratio Funeris*) Zrínyi Miklósról és Szigetvár védelméről (1566) értekezik.¹⁰⁸ A Szent László- és a Zrínyi-értekezés is Vincze Paulin hallgató műveként maradt fenn.

A főiskolai gyakorlatok közül igazán aktuálpolitikai töltete a báró Wesselényi Miklós (1796–1850) ellen az országgyűlési napló kinyomtatása miatt a bécsi udvar által 1835-ben indított per kapcsán megírt *Accusatur Baro Vesselényi Nicolaus de crimine laesae Maiestatis Regiae Locus Oratorus a Testibus et Tormentis* című, valamint az *Oratio alia, qua Vesselényi defenditur apud Regem Locus a Tormentis infirmatus* című iratnak van,¹⁰⁹ amely elítéli a szilágysági arisztokrata tetteit. Az 1835/1836-os évfolyam valamennyi diákjától maradt fenn ilyen című dolgozat. Mivel I. Ferenc állította vissza a bencés rendet 1802-ben, nem lehet csodálkozni a rendi növendékek álláspontján.

A számottevő forrástípusból az alábbiakban egy bukolikus költeményt és egy országvetélkedést mutatunk be részletesen.

¹⁰⁰ A 18. századi történeti témájú iskoladramák és e korabeli iskolai példázatok legújabb és legteljesebb elemzése: PINTÉR (2019).

¹⁰¹ *Névtár* (1987), 66, nr. 436. (A *Névtár* Waldmayer „V” kezdőbetűt ír, a bakonybéli forrásban „W” szerepel.)

¹⁰² PFK BK 2101. BAK 2676. Laudon neve mint pozitív példa az 1809-es inszurgens indulókban is több helyen előfordul. Bővebben: MEDGYESY S. (2012), 123–166. A bencés tanárképzés ebben az esetben is egy meglévő hagyományt folytatott.

¹⁰³ PFK BK 2101. BAK 1045.

¹⁰⁴ *Leventa seu Amoris paterni in liberis triumphus Causa in genere Deliberativo*. PFK BK 2101. BAK 1046. Az előadásról fennmaradt *Argumentum* nem adja meg, hogy pontosan melyik csatáról vagy várostromról szól a történet.

¹⁰⁵ PFK BK 2101. BAK 2707.

¹⁰⁶ *Névtár* (1987), 74, nr. 504.; Vincze Paulin az 1836–1837-es tanévben tanult Bakonybélben, ld.: RAJNAI (2003), 76.

¹⁰⁷ *Syllogismus Oratorius super eo: Salomon Rex Hungariae Throno deiciendus non est, ob violatas leges, et tentatam caedem in fratrem Ladislaum*. PFK BK 2101. BAK 2707.

¹⁰⁸ *Oratio Periodica. Coniugis Nicolai Zrinyi ad Manicum cum is incensa arce Szigeth ad propulsandos Turcas armis se accingeret*. PFK BK 2101. BAK 2707.

¹⁰⁹ PFK BK 2101. BAK 1045.

A PÁSZTORI IDILL SUGALLTA KÖLTEMÉNYEK

Az allegorikus bukolika lényege, hogy vergiliusi pásztori idill közben játszódik a cselekmény, és egy-egy pásztor – mint allegorikus szereplő – jelenti a valós és egyben aktuális történeti esemény egy-egy szereplőjét vagy intézményét. Műfaja lehet dramatikus vagy epikus,¹¹⁰ bizonyos költemények mindkét jegyet együttesen hordozzák. Az itáliai eredetű, a 18. században fölvirágzott Árkádia-költészet előszeretettel alkalmazta.¹¹¹

Legszembetűnőbb hazai példáit a 17–18. századi karácsonyi játékok jelentik, melyekben Krisztust leggyakrabban Daphnis vagy Alexis pásztorral azonosítják. Fennmaradt színdarabszövegeink és drámaprogramjaink szerint ebben az időszakban az evangélikus Illava Andreas Sartoriussal, valamint a szintén lutheránus Eperjes, a minorita Kézdivásárhely–Kanta, az unitárius Kolozsvár, a református Nagybánya, a piarista Podolin és Szeged karácsonyünneplését összekapcsolták a retorikai gyakorlatokkal és a bukolikus költészet mindennapi praxisával. Ennek következtében Theokritosz és Vergilius görög nevű pásztorai (Alexis, Coridon, Damaetas, Daphnis, Lycidas, Melibaeus, Menalchas, Mopsus, Palémon, Pan, Pollio, Sylenus, Tityrus és boldog társai) belakták a betlehemi pusztát és találkozhattak a Gyermekek Jézussal.¹¹² A bukolikus költészet a karácsonyi színjátékok mellett a névnap, születésnap vagy installációs köszöntő műfajában virágzott a 18. század folyamán. Jeles hazai példajaként, egyben a bakonybéli költemények előzményeként említhetjük a *Felix Galateæ cum Alexi connubium*, azaz Galatea és Alexis szerencsés házassága címmel Althann Károly Mihály (1702–1756) érsek, váci püspök, egyben boroszlói kanonok, császári és királyi udvari tanácsos tiszteletére „*sub Allegoria bucolico Dramate exhibitum*” bemutatott eklogasorozatot, amelyet a váci piarista gimnázium poétikai és retorikai osztálya állított színpadra 1736-ban.¹¹³ Az előadás Althann püspöki kinevezése (1734. december 20.) után két esztendővel hangzott el. A tipikusan barokk jellegzetességeket magán viselő darab során Alexis pásztor jelenti Althann Károly Mihály főpásztort, menyasszonya, Galatea pedig az ő váci egyházmegyéjét. Pán pásztoristen jelképezi az új püspököt kinevező Habsburg III. Károly királyt, Daphnis az elhunyt Althann Frigyes Mihály püspököt, a darabban megtisztelt főpap nagybátyját. A főpásztor nyáját Amintas, Corydon, Mopsus, Micon, Lycidas és Mænalaos testesíti meg a kilenc eklogából álló színjátékban.¹¹⁴

DRAMATIKUS EKLOGA A KIRÁLYI MELIBEUS HALÁLÁRA (1835)

Habsburg I. Ferenc magyar király 43 esztendei uralkodás után 1835-ben hunyt el székvárosában, Bécsben. A Habsburg Birodalom területén élő bencés rendtagok különösen becsülték, hiszen az 1802. március 12-én kelt rendeletével ő állította vissza a 16 évvel korábban feloszlatott rendet. Halála adott alkalmat a Bakonybélben tanuló növendékeknek, hogy – a rendszeres apáti köszöntők mellett – bukolikus formában írjanak gyász-költeményeket. Az *Oratio Funebris* (gyászbeszéd) mellett összesen öt hosszabb-rövidebb gyakorlat maradt fenn a gyászesemény kapcsán Bakonybélből.¹¹⁵ Közülük közzétételre az alábbi változatot (címe: *Pásztori Vers első Ferencz Ausztriai Császár és Magyar Ország Királyának s. a. t. halálára Takács Bernardinból fordítva B. M. által*) választottuk ki, mert következetesen alkalmazott időmértékes (hexameteres) versmértékét, a király halálának körülményeit elmesélő

¹¹⁰ Bővebben: KILIÁN (1968), 304–320.

¹¹¹ A műfaj európai hátterét bemutatja, hazai 18–19. századi szakrális és profán példákkal elemzi: PINTÉR (2014), 129–147. További hazai 18. századi példákkal: SZELESTEI NAGY (2019), 197–202. A bakonybéli főiskolai gyakorlatok között az egyik legteljesebb bukolikus vers 1841-ből maradt fenn a szemőői Szabó Anasztáz tollából *Pásztori dal* címmel, magyar nyelven. Ld.: PFK BK. 2101. BAK 3277.

¹¹² Szövegüket közzétette és elemzi: *A karácsonyi ünnepkör színjátékai Magyarországon*.

¹¹³ Az előadás színlapja: *Felix Galateæ cum Alexi connubium*, Budæ, Typis Joannis Georgii Nottenstein Typographi, [1736]. (Piarista Központi Könyvtár P 33/8/14//26.)

¹¹⁴ A darab cselekményéről és allegóriáiról bővebben: MEDGYESY S. (2019), 34–36.

¹¹⁵ PFK BK 2101. BAK 1045.

tartalmát és allegorikus-bukolikus szimbolikáját tekintve a legsikerültebb alkotás. Néhány, eddig ismeretlen kifejezést is alkalmazott a fordító a hexameteres verselés kedvéért, például Égon szavaiban található a műveltető *dallj* ige, azaz dalolj és a *dallani*, azaz dalolni, muzsikálni szóalak. Az eredetileg latin nyelvű dramatikus költemény szerzője – a bakonybéli iskolai gyakorlat felirata szerint – az Esztergomban született Takács Bernardin (1796–1859) bencés, aki a költemény keletkezése idején a rend pozsonyi gimnáziumában tanított.¹¹⁶ A bukolikus vers fordítójára két ellentétes utalásunk van. Az egyik megjelölés a színdarab szövege után olvasható: „*Polycarpé*”. 1835-ben Polykárp rendi névvel az Érsekújvárott 1814-ben született Matuskovics József tanult a bakonybéli főiskolán.¹¹⁷ Viszont a darab címében a „*Takács Bernardinból fordítva B. M. által*” megjelölés olvasható.

Az „*Allegoriák magyarázattját*” a fordító a szöveg végén közölte és a textus közben jelölte a vonatkozó számokat:

- „1. Ménali hegy alatt értetődik Pannon-halma, ugyan azt jelenti. Szent hegye Árkádnak.
2. Szent Istvan, első Király, ki a Szent Mártonyi Monostort Pannon halmán elvégezte, s végképpen fel építette.
3. Tegea alatt értetődik Bécs.
4. Ertődnek a' haldoklók Szentségei.
5. Szent Benedek szerzettyét, ezen szerzett a megholt fejedelem által alítottatott vissza.
6. Ferdinandot ezen név alatt ötödiket, kinek karjai közt adá vissza Teremtőjenek lelkét.”

Az árkádizmus hatása is kimutatható a költeményben: Árkád szent hegye csúcsán élt első pásztorhoz hasonlítja I. Ferenc királyt. A vidáman, dudaszó mellett daloló társaságnak Égon hozta I. Ferenc halálhírét, és elmondta annak körülményeit: (egyébként negyedik) felesége, Phillis, azaz az 1874-ben elhunyt, tehát Ferenc halálakor fiatal Sarolta Augustza Karolina bajor királyi hercegnő volt az uralkodó mellett, aki ismeretlen könnyítő szereket keresett ura fájdalmának enyhítésére. Hívatta Beont is, hogy segítsen neki. Mellette volt a legidősebb fia, azaz a későbbi V. Ferdinánd király, s a másik legkisebb, Aletis, testvére Lycidas, aki Habsburg József nádort jelenti. Az élethalál-viadaltól I. Ferenc nem félt, szentségekkel megerősítve ébren várta az elmúlást. A vers egyenesen szentként kezeli az elhunyt uralkodót: mert szerinte, ha lelke a mennybe ér, könnyörögni fog nyájáért (azaz országai népéért és a bencés rendért) és az új pásztorért. Melibeus, azaz I. Ferenc a mezeit és rétjeit a szeretett Daphnisnak ajánlotta. Furcsának tűnik egy bencés szerzetes-szerzőtől Dámon szava, amely három ünnő, három tulok, több gödölye és kecske felajánlása ellenében vissza akarja hozni e világra Melibeus, azaz I. Ferenc lelkét. Valójában imitációs gyakorlatról, antik mintákat követő, bevett módszer alkalmazásáról van szó.

Pásztori vers¹¹⁸

Első Ferencz Ausztriai Császár és Magyar Ország Királyának s. a. t. halálára
Takács Bernardinból fordítva B. M. által

Sziczeli szüz Múzsák, kik nyájra s' ugarra ügyeltek,
Ménali¹¹⁹ dombunknak búját zengjétek ezentul.

¹¹⁶ *Névtár* (1987), 46, nr. 249. Latin nyelvű költészetéről: TAKÁCS (2016), 104–105., 111–116.

¹¹⁷ Matuskovics Polikárp szerzetespap Nagyszombat, Komárom és Sopron bencés gimnáziumaiban tanított. Esperesként halt meg Pannonhalmán, 1871-ben. Bővebben: *Névtár* (1987), 72, nr. 486. Említi: RAJNAI (2003), 75.

¹¹⁸ A kritikai szövegkiadás során a Régi Magyar Drámai Emlékek (RMDE) textológiai szabályzatát követjük. Ld.: KILIÁN–STAUD–VARGA (1980), 199–204.; RMDE XVIII. század, eddig megjelent kötetek: 1–7 (1989–2015). A szereplők nevét egységesítettük.

¹¹⁹ A scriptor itt alkalmazza az 1. jegyzetet, amely megmagyarázza, hogy a Ménali hegy, más néven Árkádia helye ebben az esetben Pannonhalmát jelenti.

Arkádnak közepén, három csucsával eget ver
 Szent hegye arkadnak nevezettel: s nelly tetejében
 A' ki ezen népnek volt első Pasztora hajdan
 (Ezt Koszorúzottnak¹²⁰ mondták hü népei) tágos
 Aklot emelt az Olasz honnból jött Pásztori népnek,
 S' nékik ajándékul adván kívánta fejenkint.
 Hogy ki ki a' bakokat szelidetné, s' a' gödolyéket
 Gyöngé korukba kivált, mint pasztor jóra tanítná.
 S' im, a' domb tetején a nyáj vezetője vigadván,
 A bussan néző s' farsang farkára¹²¹ könyöklő
 Bacchust,¹²² s' ünnepeit versel tisztelni siettek.
 Édes étkekből s' ó borból nem vala nálok
 Szükség, s' a' levegőt hasogatni tudó duda bőr¹²³ is
 Duzzadt ajkakkal fújatván; Szende csoportok
 Bújokat el nyomták, s' örömköbe bokájokat öszve
 Csapván, mindnyájan hangos dalolásra fakadtak.
 Éppen azon tájban vén Égon meszsze vidékről
 Erkeztén, s' a' nagy hegynek csucsára fel érvén
 A' vidor érzelmet keserű zokogásra cserélte;
 Öntvén illy szarvakat régtől öröm ittas eszökbe.

ÉGON

Ó, sereg itt immár az idő, hogy tánczodat útáld,
 És víg énnenedet Tori dal pótolja ezentúl:
 Nyögjenek ártatlan kecskék, s' a' kecske tanítottok,
 Mert Pásztor gazdánk, társak, s' a' nagy legelőknek
 Dúzs ura, Arkádnak s' a' gyapjas délczegek éke
 Stixi¹²⁴ folyóhoz vett, búcsút Melibeus örökre.

KORIDON

Égon, mit mondasz? Tegnap füleinket egészen
 Estve felé más jobb hír vígasztalta valóban.

MOPSUS¹²⁵

Hogy beteg ágyátul meg fog szabadulni regélték,¹²⁶
 Sok jót ígervén könyvéből néki Melampus.

KORIDON

Jaj nékem! Tagomat millyen láz bántya, juhászok?
 Fájdalom és nagy kín veri földhöz, s' rontya valómat.

¹²⁰ Koszorúzottnak: a szöveg írójának 2. számú jegyzete: a Koszorúzott, azaz Stephanos, latinul Stephanus az első magyar királyt, Szent Istvánt jelenti. A vers őt tartja Pannonhalma alapítójának, aki a bencéseket mint pásztori népet Itáliából (*Olasz honnból*), azaz Montecassinóból hívta a Magyar Árkádiába, Szent Márton hegyére.

¹²¹ Farsang farka: a farsangi vidám időszak utolsó három napja: farsangvasárnap, farsanghétfő és húshagyókedd. Az ünnep kultusztörténetéről bővebben: BÁLINT (1976), 173–182. A vers azért akarja elnémitani idejekorán a mulatságot, mert I. Ferenc halála, március 2-a 1835-ben farsanghétfőre esett. Ld.: SZENTPÉTERY (1912), 114.

¹²² Bacchus (Dionysos): a bor és a mámor istene az ókori görög és római mitológiában. A 18. századi iskolai színpadon való szerepeltetését elemzi: PINTÉR (2009), 105–119.

¹²³ A duda a Bakony-vidék pásztorársadalmának jellegzetes hangszere volt. Bővebben: BÉKEFI (2001), 51–124.

¹²⁴ Styx: az alvilág folyója, amelyen Khárón átviszi a frissen elhunytak lelkét az alvilágba.

¹²⁵ A kéziratban Mopszus névalak olvasható.

¹²⁶ Regélték [értelem szerint javítva].

MOPSUS

Szomszédim leeső tetemem' tamasztani jertek,
Mert magamon kívül lévén, remegek¹²⁷ fa levélkint.

ÉGON

Senki se volt Tegeán,¹²⁸ honnan most erkezek a' ki
A' nagy Eget szível s' fogadásaival ne sietne,
(Szint ugy mint mikoronn szoktunk konyorogni Atyankert)
Kérni, hogy engedné gazdáját élni¹²⁹ tovább még:
Hasztalan az nap még reggel hajnalnak előtte
Mindenkor nyájas szemeit bé hunyta örökre,
Fájdalom! Eltűntek minden vigsági mezonknek.

KORIDON

Rettenetes nekünk, karunkat senki se tudgya
Viszsza keríteni; s' vezért, illyent mint ez vala adni;
Hogy ha szülőikkel vesznének kis gödöléim,
Bátor millyen eset pusztítná rendre el őket
Ennél nem tudna jobban marczanglani lelkem!

MOPSUS¹³⁰

Drága Lycoris, nőm van, kit szeretek, valamint az
Étemet¹³¹ két fiamat Jyndár magzatnak alajtnad.
Inkább mondhatnád, hogy ezek meghaltak örökre
Engemet olly szörnyen, hidd el, nem szúrna beszéded.
Már most hogy ha ezen szomorú hírt hallani szükség
Volt, hát¹³² drága öreg, szoly, mik történtenek ottan?

ÉGON

Vérei, ó, milyen tüzzel langoltak urunkért,
Azt igazán soha sem képes meg fejteni nyelvem
Istenem! Elmémnek meg szünt forrása csörögni,
A mikoronn szemöket láttam, könnyektül el ázva,
Mert hogy tudnának könnyezni az illyen esetben,
Nem hittem, de hiszem, szemem is mert latta ezen bút.

MYCON

Kik voltak végső órájan, szoly, körülötte?
Mint gondolt és mint ezett, most rendre beszéld el!

ÉGON

Ó, az igaz szeretet példája jelen vala Phillis
A' ki vezérünket valamint éltében azonképp
Végső órájan jobban kedvelte magánál,
S' így halovány férjét bizonyossá tette szivérül,
Ő zokogott, s' keserü könnyeknek zápora hullot

¹²⁷ remégek [értelem szerint javítva].

¹²⁸ A költemény szerzője és egyben másolója itt a 3. saját jegyzetpontjára utal, amelyben megmagyarázza, hogy Tegea városa Bécset, a császár halálának helyszínét jelenti.

¹²⁹ elni [értelem szerint javítva].

¹³⁰ A kéziratban Mopszus névalak olvasható.

¹³¹ Eltémét [értelem szerint javítva].

¹³² hat [értelem szerint javítva].

Képérül, mindent próbálván és kikutatván,
 Enyhítő szereket keresett¹³³ kereséni urunknak
 Fájdalmat, hivatá Peont is hogy ha segítne.
 E mellett¹³⁴ fordított a' könny örvényébe Dafnis.
 A leg idős fia s' a' másik kissebbik, Atetis,
 Draga vezérünknek Lycidas testvére, Atyáink
 A ki alatt keresik nyájnak hasznára valókat.
 Végtire leg kedvesbb menyé és sok szép unokáji,¹³⁵
 Megnezült szemeik (bus latvány) rajta legeltek
 Mind el alélván a nagy fájdalomnak alatta.
 Sűrű fohászok közt mindent ígértek az Egnek,
 S' tett fogadásait sok csuklás közt rebegék el.
 Most már a' szeretett Bajnok közepette ezeknek
 Palladi nedvekkel testét meg kenye utolszor,
 És ekes és lévén nyújtok neki mennyei étet.¹³⁶
 Erzékét s az esztét vigig tartotta szerénnyen,
 A' viadaltul nem félt, ébren várta¹³⁷ halálát.¹³⁸

MYCON

Tűzben van lelkem, mert nem minden napi példa,
 A' miket emlétesz te öreg, felséges urunkrol,
 Most, mikoronn mondod, milly Isteni félelem önté
 El-házat az igaz Pásztornak minden időben.

TITIRUS

Mit tehet a nagynak példája parányira nézve,
 Erzi hatalmassan tetemem, meg érzi velöm is,
 Igy, ki csodálja tehát ha hogy ilyen jó kalibákat¹³⁹
 Pánnak s Pálsinak mindig halmozta kegyelme,
 Am, de azon kívül szívem tisztelte Juhászunk,
 Égon, hordgyad urunk végső szavait mi előnkbe!

ÉGON¹⁴⁰

Millyen volt mindig élte¹⁴¹ pallyafutásán,¹⁴²
 Olyannak latszott Melibeus lenni utolszor?
 Akkor is ő Atyakint szeretettel szolt mi felüllünk,
 Es hagyományában¹⁴³ (ennél mi lehetne böcsosebb?),
 Leg-főbb értékét: nekünk rendelte szerelmét.
 Még némely szépet latszott forgatni agyában,
 Hogy mi helyes, boldog mennyek kertyébe be érend¹⁴⁴

¹³³ kereset [értelem szerint kiegészítve].

¹³⁴ mellet [értelem szerint javítva].

¹³⁵ Peon, aki enyhítette fájdalmát, felesége, Wittelsbach Karolina Augusztá volt; testvére Ferenc Károly, a legidősebb fia pedig a későbbi V. Ferdinánd császár- király. Ld.: *Habsburg Lexikon*, 115–120.

¹³⁶ A kézirat ezen a helyen utal a 4. allegóriamagyarázatra: a mennyei étet a betegek szentségét (helytelen elnevezéssel az utolsó kenetet) jelenti.

¹³⁷ varta [értelem szerint javítva].

¹³⁸ halálát [értelem szerint javítva].

¹³⁹ Kaliba: kalyiba, azaz ház, otthon. (Nyelvjárási kifejezés.)

¹⁴⁰ A kéziratban Egon szerepnév olvasható.

¹⁴¹ élte¹⁴¹ [értelem szerint javítva].

¹⁴² pallyafutásán [értelem szerint javítva].

¹⁴³ hagyományában [értelem szerint javítva].

¹⁴⁴ Érend: a „d” képzőt a reformkorban helynév-, később általánosságban földrajzinév-képzőnek tartották. Bővebben: BÉNYEI (2012), 53–70.

Nyájai pasztoriért s' nyájaért, mely neki kedves,
 Hogy fog az Istennél értök könyörögni, igerte.
 S Igy mezejét, réjtét szeretett Dafnisnak ajánlván,
 Jó Dafnis halvány ajkát ajkára szegezvén.
 Nagy lelkét az egek fényes honnyába bocsájta.
 Már most hát ifjú Alcon vetekedni iparkodgy,
 Bár kivel és zengjen Melibéus tiszteletére
 Hárfád, elhiheted, fogjatok látni jutalmat.

ALCON

Hogy te parancsidnak hodojunk illik, azonban
 Régi kívánságom s' szívem óhajtása parancsod.
 Ám¹⁴⁵ de vezérünket jól senki se tudgya dicsérni;
 Lanttya se Phoebusnak, sem Pánnak az erdei sípja.
 S én ezeket vévén mi vagyok? De Juhász, Te kívánod,
 Légyen azért, csak mondd Égon, ki velem vetekedjen!

KORIDON

Ime, siet Dámon, kész mindig küzdeni verssel.¹⁴⁶

ÉGON

Ragd szaporán lábad, Damon, Melibeus, örökre
 Eltűnt, hogy ha tehát Alconnal dallani kívánsz,
 Dally vele, lám, füleinknek már is halgatni ohajtnak.

DÁMON

Férfi, mit emlépsz? Melibeus örökre hogy eltűnt?
 Már maga fájdalmunk elegendő lenne dalolni,
 Bator erotlenség s tilalom természeti gátunk.
 Ó, Melibeusrol fognánk hát dallani Égon?
 Ennek tiszteletet, hidd el, hogy néma csoportok,
 Tölgyfák és hangos ligetek csak mondgyad, adandnak.

ALCON

Kezd el, jó Dámon, másképp¹⁴⁷ én kezdem azonnal!

DÁMON

Könnyezzen bujtár és nyáj, mert nincs Melibéus,
 Senki se volt ennél barmához jobb, se kegyesebb.
 Gyöngé, szelíd szívit, melly a' kórmányi dicsőség.
 Nem báránykák, nem tudták felmúlni galambok.

ALCON

Fájdalom! É földön már megszűnt lenni vezérünk,
 Ennél senki se volt példasbb és senki vitézebb.
 Ő hős lélekkel, melly a' kórmányi dicsőség,
 Miket oroslánynak körmétül megszabadítottok.

DÁMON

Könnyezzen bujtár és nyáj, mert nincs Melibéus,

¹⁴⁵ Am [értelem szerint javítva].

¹⁴⁶ versel [értelem szerint javítva].

¹⁴⁷ maspépp [értelem miatt javítva].

Már gabonát földnek, bort szőlők, fákat az erdők,
A fák almákat,¹⁴⁸ szénát, gyöpöt adni mezőink
Nem fognak, se hajót magokon szenvedni folyóink.

ALCON

Fájdalom é¹⁴⁹ földön már meg szünt lenni vezérünk!
Ő mutatott módot, melly kint gabonánk szaporú volt,
Fáink almákat, vinyegeink¹⁵⁰ fürtöket és jó
Széna kalangyákat legelőink adtak; erősből
Folyt medrébe folyó, mikoronn ő volt vala gazdánk.

DÁMON

Sirjatok, ó, Muzsák, többé mert nincs Melibéus,
A' ki tanítványtok, s' gyamtok volt minden üdöben.

ALCON

Ó, te kegyetlen nap Melibéust merre ragadtad?
Isteni Tornácok méltán könnyeztek utána.

DÁMON

A nyomorult inség, kiket üldöz, sirjatok immár,
Lám,¹⁵¹ Melibeustok meghalván lettetek árvák.

ALCON

Sárga halálhoz ment Melibéus, most igazak, jok,
Partotokat védő atya méltó, hogy keseregjen,
Szívetek és könnyet szemetek hullasson utána.

DÁMON

Három ünöm,¹⁵² három tulkoskám van seregemben,
Van még több gödölém s' kecskeim hosszú szakálluk,¹⁵³
Hogy ha tehát lelked még vissza lehetne idézni,¹⁵⁴
Kész volnák Érted, Te vezér, felajánlani őket.

ALCON

A' nyomorúságtul vagyok én a földre terítve,
Nincs gödölém, nincsen tulkoskám, sem pedig ökröm,
Csak szeretett éltem, de ha ezzel vissza lehetne
Valtani Párkától élted, Melibeus, azonnal
Kész volnák Érted vegképpen rola le mondni.

DÁMON

Szolj, kit támasztott holtából¹⁵⁵ fel Melibeus
Étében, s' én kész vagyok akkor veszteni mindent.

¹⁴⁸ almákat [értelem szerint javítva].

¹⁴⁹ A kéziratban többször előforduló é betűről források hiányában nem eldönthető, hogy – a Bakonybél is magába foglaló Közép- és Nyugat-Dunántúl nyelvjárásában napjainkig létező – zárt é hangot jelöli-e

¹⁵⁰ Érted: vinyegéink (nyelvjárási kifejezés).

¹⁵¹ Lam [értelem szerint javítva].

¹⁵² ünöm [értelem miatt javítva].

¹⁵³ szakalluk [értelem szerint javítva].

¹⁵⁴ idézné [szövegösszefüggés miatt javítva].

¹⁵⁵ A pásztori költemény szerzője és másolója itt a saját 5. jegyzetpontjára utal, amelyben elmagyarazza: I. Ferenc támasztotta fel holtából a magyarországi Szent Benedek-rendet. Nem kimondva utal a bencés rendet 1802-ben visszaállító rendeletre.

ALCON

Mondd meg, kit töltött meg egészszen angyali lelke
É földön,¹⁵⁶ s' akkor tied is lesz minden ajándék.

PÁSZTORI KAR

Hulljatok, ó, könnyek, nincs többé már Melibeus,
Jó Atya, jó Pásztor, véled viszed erzeinket;
Drága vezér, TÉGED fog örökre követni szerelmünk.
Mindenkor nyájad boldogságára ügyelték,
Jó Bacsa és sebeit tudtad gyógyítani mindég.

Hulljatok, ó, könnyek, nincs többé már Melibeus,
Tiszta fejr, mint tej volt holmlod, ám de fejerrebb
Volt mellyed, s' ennél sokkal tisztább vala szíved,
A' TE kegyességed s' igaz elmed tette hogy égi
Lelkedhez kizelícs, s' légy¹⁵⁷ tisztelt tükre kárunknak.

Hulljatok, o, könnyek, nincs többé már Melibeus!
O, Te dicsőségünk, Melibeus, s' dísze hegyunknek,
Allani dombunkon tettednek fog hire mindig,
Hogy lehetünk ismét s' hogy tartunk nyájakat ismét,
Azt bizonyossan csak néked hálálni kivannyuk.

Hulljatok, ó, könnyek, incs többé már Melibeus!
Lelked nyenyben örüljön s légyen béke porodnak,
Ám, de előbb fognak Tölgyen fészkelni halacsákák,
Elleni öszverek, farkas birkákot utálni,
Hogy sem megszunnyunk rólad gondolni, vezérünk.

Hulljatok, ó, könnyek, nincs többé már Melibeus!
Itt fog bükkfából képecskéd allani mindég.
S' hamvedredre ezen címet fogom vinni kezemmel:
Leg főbb Árkádban, se vilagon erönyre leg-első,
Az, kit ezen sírban siratunk bússan, Melibeus!¹⁵⁸

Damon, Daphnis, Menalkás, Mopsus és Tytirus szereplése mellett Melibeus ugyancsak főpásztor, a vezető személy allegóriájaként tűnik fel abban a dramatikus *Pásztori Dall*ban, amit az 1838–1839-es tanévben Szent Maurícius monostorában tanuló Somogyi István¹⁵⁹ rendi növendék fogalmazott meg ismeretlen személy, minden bizonnyal Guzmics Izidor apát tiszteletére.¹⁶⁰

¹⁵⁶ A szerző, fordító vagy másoló itt jelöli a 6. jegyzetet, amely elmondja, hogy I. Ferenc az utódja, V. Ferdinánd karjaiban halt meg.

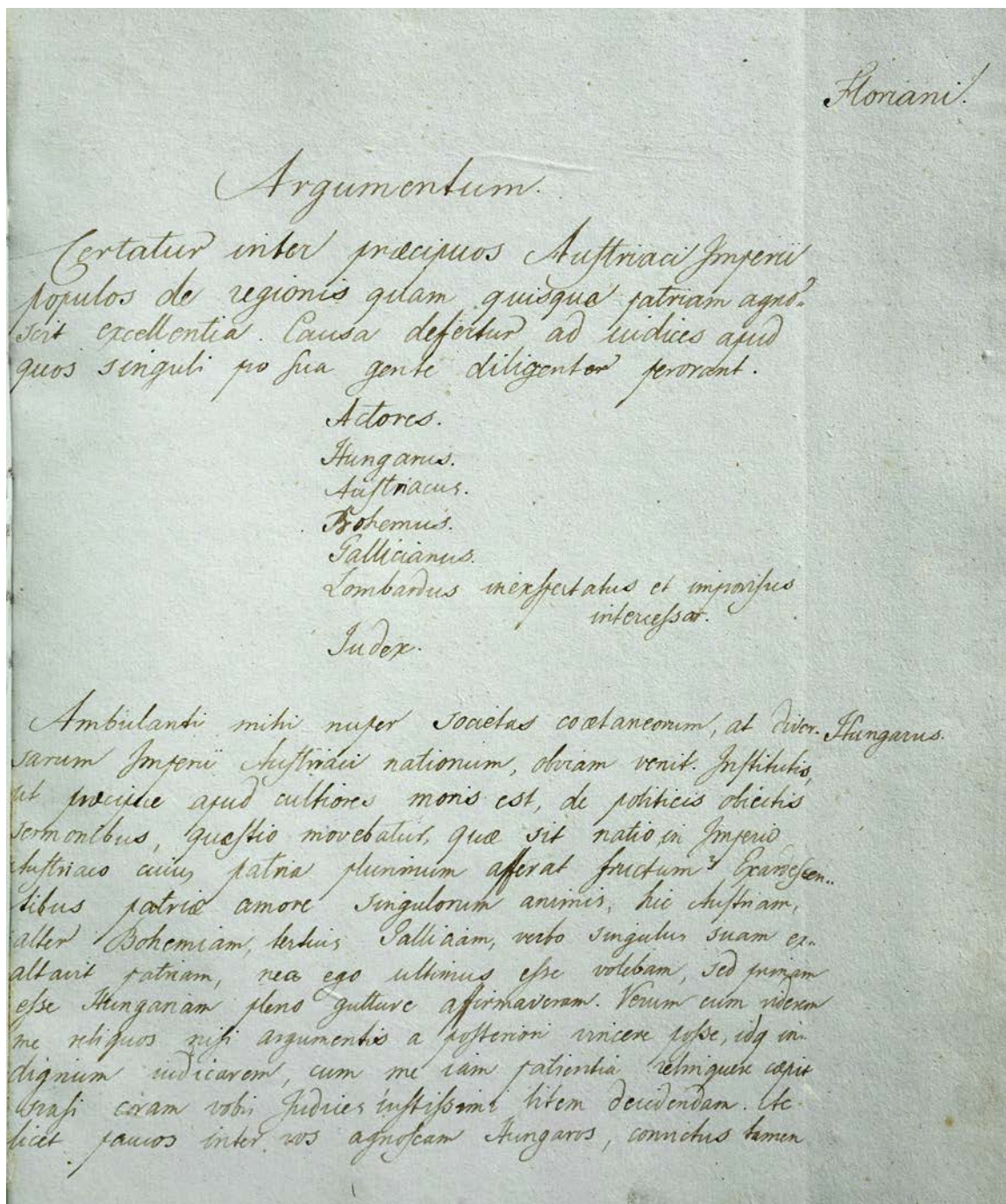
¹⁵⁷ Legy [értelem szerint javítva].

¹⁵⁸ A bukolikus gyászvers lelőhelye: PFK BK 2101. BAK 1045. A *Válogatott mondások* körében két Berzsenyi-idézet zárja az eklogát: 1.) „A nép, hogy ha szabad, s' virtusi nincsenek, / Gyermekek, melly keziben kést s' üszököt visel.” (Berzsenyi Teleki Lászlóhoz); 2.) „Minden gyönyörű Tempéink / Lassankint elhervadnak, / Legforrobb képzemenyeink / Egyszerré majd megfagynak.” („Berzsenyi Dani”)

¹⁵⁹ Az Esztergomban, 1819-ben született Somogyi István, keresztnévén Ferenc 1835 szeptemberében lépett be a bencés rendbe, ahonnan 1843 májusában távozott. Ld.: *Névtár* (1987), 76, nr. 524.; Somogyi tanulási idejét meghatározza: RAJNAI (2003), 76.

¹⁶⁰ SOMOGYI István, *Pásztori Dall*, Bakonybél, é. n. Lelőhelye: Bencések köszöntésére írt költemények, 1805–1851, PFK BK 2041. 6/11. Adatolja: SZABÓ (1981), 98–99, nr. 562. A rendtársak jubileumaira Bakonybélben írt költemények szinte minden esetben bukolikus környezetben játszódnak és a görög pásztornevek jelentették az allegóriákat.

2. kép. Rómer Flóris kézírásával készült latin országdrama címlapja

ORSZÁGKARAKTEREK DRAMATIKUS ELŐADÁSBAN

Ugyancsak a barokk iskoladráma késői pedagógiai, meglehetősen gyakorlati hatása az úgynevezett országdramák alkalmazása az oktatásban. A 18. századi előzmények között elsősorban a gimnáziumi vizsgatanításokon alkalmazott deklamációkra kell gondolnunk,¹⁶¹ de az országnevek allegorikus szereplőként egyes történeti témájú színjátékok, főként Habsburg-allegóriák cselekményében is megjelentek.¹⁶² Az országnevekhez kapcsolódó bakonybéli gyakorlatok nem egy történelmi esemény megjelenítése kapcsán kerültek előtérbe, hanem olyan – mai szóval élve – történeti földrajzi vagy inkább művelődési praxisok voltak, amelyek az egyes régiók karaktereit sorolják fel.

¹⁶¹ Bővebben: KILIÁN (2002).

¹⁶² KRUMP (2003), 165–178. További példák: HADAMOWSKY (1991).

Az egyik legterjedelmesebb és legtartalmasabb, egyébként cím nélküli országjáték – az *Argumentum*¹⁶³ és a szerepneveket megadva valójában egy szöveggönyves színlap, azaz páholykönyvecske – a pozsonyi születésű Rómer Flóris,¹⁶⁴ a későbbi régészprofesszor és művészettörténész tollából maradt fenn, aki 1834-ben tanult Bakonybélben. Rómer Flórisnak még időskori visszaemlékezései is megemlítik, hogy Guzmics Izidor apát a régi „iskolai színjátszást ismét életbe léptette,” maga írt történeti tárgyú színdarabokat és a bakonybéli ebédelőben előadott jelmezes bemutatókkal hazafiúi érzést keltett és a magyar nyelvet ápolta.¹⁶⁵

A Rómer által megírt, kilencszereplős, latin nyelvű országvetélkedés, lényegében dramatikus országismeret lényege, hogy az egyes aktorok egy-egy országot képviselnek az előadáson. A ludex, azaz a Bíró kéri őket, hogy saját legfontosabb jellemzőiket sorolják föl, és a végén eldönti, hogy melyik ország a legszimpatikusabb számára. A *Hungarus*, azaz a Magyarországi szerepnevű növendék az első fellépő, aki menedékhelynek tartja ezeréves országát, amely sok kegyelmet és adományt kapott. Szerinte Hungaria a legnagyobb veszélyek között is épségben fennmaradt ország. A török veszélyt – Európa közepén – minden segítség nélkül nem egyszer visszatartotta. Igazi haza (*patria*), amely kiváló természeti adottságokkal rendelkezik: legnemesebb borait a külföldiek is szívesen fogyasztják, gabonái és gyümölcssei a legkellemesebbek, kultúrájában és a tudományok területén Európa egyetlen országánál sem alávalóbb. A legvirágzóbb terület a világegyetem ölében. Az osztrák (*Austriacus*) szereplő büszkén mondja, hogy a legboldogabb föld az övé a világon, ami – itt nem kimondva a Habsburg-dinasztiára utalva – számos erényes és illusztris fejedelmet, királyt és császárt adott a történelemnek, akik a legszerencsésebb módon kormányozták népeiket.

Ausztriában a tudományok a legoptimálisabb módon virágoznak, és ugyanígy fejlődik a katonai akadémia. Az ország számos antik és festészeti emlékekkel dicsekedhet, és bővelkedik természeti adottságokban is. A Csehországot megjelenítő szereplő (*Bohemus*) erős vezető férfiakat hoz fel példaként és megemlíti Nepomuki Szent Jánost, a papok példaképét, akinek ragyogó sírját csodálattal veszik körül a zarándokok.¹⁶⁶ A Franciaországot jelképező szereplő (*Gallicianus*) az ország példamutató és előrelátó mivoltját dicséri, amely példa lehet Európa uralkodói számára. Anglia megtestesítője (*Anglus*) szerint ő a tenger királynője, és gazdag az ország a szellemi nagyságokban, akik számos gépet fedeztek föl, ezért sok európai ország dicséri őket és utánozni próbálja. *Hispanus*¹⁶⁷ elmondja, hogy győzelmes neve van, hiszen birtokai lefedik az amerikai kontinenst, és ezáltal számos árut el tudnak juttatni Európa más országainak. A színdarab szerint Spanyolország az öreg juhokról a legismertebb, amikből igen nemes ruhát varrnak és a spanyol király a legfényesebb uralkodó az egész európai földrészen. Itália megtestesítője (*Italus*) a régi római örökségen felnövekedett kitűnő művészekkel, valamint a szónokokkal és költőkkel, például Ciceróval és Vergiliusszal dicsekszik. *Gallus* élvezi a szabadság szeretetét és megvalósítását.¹⁶⁸ A ludex végül Magyarországnak ítéli a palmát a helytállása és erkölcsi nagysága miatt.¹⁶⁹

¹⁶³ „*Argumentum: Certatur inter praecipuos Europae populos de regionibus, quam quisque patriam agnoscit excellentia. Causa defertur ad Iudices apud quos singuli pro suo genere diligenter perorant.*” PFK BK 2101. BAK 1042. Rómer Flóris írásai.

¹⁶⁴ Rómerrel kapcsolatban a legújabb forráskiadás: „*Rómer sokan, Floriánt csak kevesen ismerik.*”

¹⁶⁵ RÓMER Flóris A történeti érzék keltése a közönségnél, ünnepi menetek, történeti kiállítások és múzeumok által (Századok 1885/19, 128.) cikkét idézi: R. VÁRKONYI (1996), 292.

¹⁶⁶ Nepomuki Szent János (1345–1393, ünnepe: május 16.) vértanú kanonok a barokk korszak és a népi jámborság kiváltságos alakja. Tiszteletét elsősorban a jezsuita rend és a Habsburg-dinasztia propagálta. Bővebben: TÜSKÉS–KNAPP (2001), 184.

¹⁶⁷ Az előadás kézírata két „s” betűvel zárja a Spanyolországot jelentő szerepnevet.

¹⁶⁸ Érthetetlen, hogy a darab szövege miért különbözteti meg a *Gallus* és a *Gallicianus* kifejezéseket, egyúttal szerepneveket. Az előbbi keltát is jelenthet, de ebben az esetben biztosan nem Írországról vagy Skóciáról van szó. A szövegösszefüggés szerint mindkettő Franciaországra utal. Az 1767-ben kiadott Pápai Párizszótárban: „*Gallus -a, -um: Franziabéli; Gallicus, Gallicianus -a, -um: Frantziai, Galliai.*” Lásd: PÁPAI PÁRIZ (1767 [1995]), 263.

¹⁶⁹ PFK BK 2101. BAK 1042. Rómer Flóris írásai. Vö. SZABÓ (1981), 103, nr. 598.

A FARSANGOLÓK DALA TYÚKVERŐSÖK ELLEN

Beély Fidél *Alapnézetek* című, imént elemzett értekezése a nevelésben a vidámságra is hangsúlyt fektet. Ennek bizonyítéka az alábbi 28 versszakos költemény is, amely „*farsangoló tyúkverősök ellen*” szól „*szoros choriambus mérték szerint, mindenik két első vers asclepiadesi, a harmadik hármastagú phaerecráteszi, a negyedik glycon*” verslábak szerint. Szellemes, rímeiben kissé erőltetett, ám e népszokás hangulatát tükröző verstani gyakorlatként írta Kürcz Menyhért Antal növendék 1845-ben.¹⁷⁰ A tyúkverőzés szokása farsanghétfőhöz és húshagyókeddhez kötődik. Csallóközi falvakban és a Bakonybél-től nem messze lévő Moha községben a farsang zárásaként a legények cigánynak, katonának, koldusnak vagy menyasszonynak öltöztek. A fejükre harisnyát húztak és az arcukat bekormozták. A legtöbb házhoz bekopogtattak, nagy lármát csaptak és igyekeztek elcsenni az ételeket. Adományként lisztet, szalonnát és kolbászt kértek és kaptak is a háziaktól.¹⁷¹ A versben a bor (*Bacchus*) és a víz (*Neptunus*) vetélkedése is helyet kap, amely a középkor óta szokás farsang idején. Kürcz költeménye így hangzik:

Farsangolók dala¹⁷²

Párosan egyenlő véghangzattal (trocheus) lejtű versekben

Debreczen még Hortobágy,
Sár van ott kin puha, lágy.
Hújj! a mint esém bele,
Majd egészen elnyele.

Zordon szél míg fujdogál,
Ő csárdában iddogál.
Ünnep nálunk köznap is,
Tánczoló ma, holnap is.

Bundám rongyos ám, de jó,
Ha fagy kint és hull a hó.
Csárdánk is rongyos, bezeg
Jó, ha kint nagy a hideg.

Itt már a cigány koma,
Pajti! lesz ma lakoma,
Czifra élet! rajta hát,
Vedd elő a nóta fát.

Drótos Tót, rongy a subád,
Volna néked szür gubád,
Nem árthatna a hideg,
Ne de pásztor élete szebb?

Hitvány csárda, szűk a hely,
Tánczhoz tágos szoba kell,
Mért e láda s ronda ágy?
Hányd ki mind, bent¹⁷³ mit se hagyj!

Büszkén, mint a páva, jár,
'S még utána a szamár
Hordja apró bútorát,
Ő emelget csutorát.

Félre innen, vén dada,
Ott a szurdék, ülj oda,
Ha nem hordod magadat,
Megsuhintom hátadat.

Nyáron földmezőn tanyáz,
A csikós és a kanász,
Télen át kályha megett
Ül, 's nem szenved hideget.

Félre gondok 's néma bú,
Esztelen, ki szomorú,
A bolond mit nyer vele,
Tárva a sír kebele.

¹⁷⁰ Kürcz Menyhért Nagyszombatban született 1826. január 26-án. A bencés rendi ruhát 1842. szeptember 15-én öltötte magára, majd 1848. november 15-én kilépett a rendből. Ld.: *Névtár* (1987), 81, nr. 579.

¹⁷¹ TÁTRAJ (1990), 132.

¹⁷² A kéziratos forrást betűhíven közöljük, a központozást – az érthetőség kedvéért – a mai helyesírás szerint alkalmaztuk.

¹⁷³ ben [értelem szerint javítva]

Húzz, cigány, egy fris magyart,
Jer, pajtás, aprítsd, habard,
Nézz reám, úgy járom én,
Mint huszár alatt a mén.

Ki parancsol ma velünk,
Nincs tanító mesterünk,
Elvan tiltva már a bot,
'S télen át úgy sincs robot.

Csálé bimbó nem oda,
Vesszen el a kaloda,
Hajdú, bíró, porkoláb,
Kell-e sült vagy borju láb?

Itt van hozzá kusztora,
Jó borral tölt csutora,
Józan észszel vigalom,
Oly, mint rozsdás cimbalom.

Téntát nyaljon a tudós,
Te csak költs és légy adós,
Majd végtére megszökünk,
S senkit ki nem fizetünk.

A víz békák itala,
Életünk fogy általa,
Bort igyál, ha van eszed,
Míg csontod' le nem teszed.

Bor frissíti lábadat,
Élesíti torkodat,
Bortól a láb tánczra kel,
Torkunk vígan énekel.

A ki bús, az bort igyék,
Bortól léssen gyomra ép,
Bor, vidámság istene,
Bor leánya táncz 's zene.

Hej! szakácsné a gulás
Légyen ám jó paprikás,
Mert gyomrodba teperem,
Jó ízét ha nem lelem.

Süss pogácsát, olyat ám,
Hogyha érinti a szám,
Úgy máljék el, mint a vaj,
Vagy szüz szivből a sohaj.

Jól tudod, hogy van eszem,
'S rosz káposztát nem eszem,
Benne ha hús nem terem,
Púp hátodhoz majd kenem.

Még egy szót, te ösztevér,
Lúd is légyen, ha kövér,
Aztán tánczra, Orsolya,
Ha elmúlt a vacsora.

Hej, Izsák! te pénz szivacs,
Nem látod, hogy a kulacs
Száraz torkomon ragad,
Mért pinczébe hord magad.

Bújjék száz egér beléd,
Haj, be megkereszteléd!
Te bort rontó rony fuser.
Hozz jobbat, legyen koser.

Éva 's Ádám élete
Hosszú farsang lehete,
Ha inkább gulást eszik
Mint almát és bort iszik.

Házzról házzra majd megyünk
Tyúkverőst 's ha mit csenünk,
Vagy jó szántokból kapunk,
Abból ismét tort csapunk.

Napról napra lakozás,
Dínom-dánom, tánczolás,
Tor, tivornya, dal, vihar,
Zengjen tőle Pest, Bihar.¹⁷⁴

Éljünk, társak, míg lehet,
A sir úgy is eltemet,
Bár sirjunk, bár mit tegyünk,
Rajta hát, igyunk 's együnk.

Rajta hát, együnk 's igyunk,
Mert bár mit tenni fogunk,
A mohos sír eltemet,
Hát csak éljünk, míg lehet!¹⁷⁵

¹⁷⁴ Megfejtethetlen, hogy a vers szerzője miért írta a kéziratban kis betűkkel Pest és Bihar nevét.

¹⁷⁵ PFK BK 2101. BAK 3753.

Társangolók' dala.

Párosan egyenlő véghangzattal (Froch.)
 lejtü versékben, mint pl:

(- 2 | - 2 | 2 2 | -)

Debreczen meg Hortobágy,
 Sár van ott kin püha tágy,
 Hűj! a mint esem bele,
 Majd egészen elnyele. -

f. 6

Bundám rongyos ám de jó
 Ha nagy kint és hull a hó
 Csárdánk is rongyos, bereg
 Jó, ha kint nagy a hideg.

2. d. k.

Drótos Jót rongy a subád,
 Volna néked szür gubád,
 Nem írhatna a hideg,
 Nem de pántor élte szeb. 2

3. kép. Tyúkverősök dala

ÖSSZEFOGLALÁS

Bakonybélben a bencés rend – kis megszakítással – 1818 és 1848 között tanárképző főiskolát tartott fenn. Tanévenként 8–12 rendi növendék készült fel itt a tanári pályára a bölcsészettudományok területén, miután Habsburg I. Ferenc király 1802-ben Szent Benedek fiaira bízta nyolc gimnázium fenntartását. A hagyományos tantárgyak (hittan, grammatika, fizika, filozófia) mellett a harmadéves rendtagok történelmet, geometriát, építészetet és víztechnikát, esztétikát, metodikát és pszichológiát is tanultak. Az iskolai gyakorlatok során Szent Benedek Regulája, továbbá az ókori római szerzők, és a 18. századi filozófia és irodalom művei mellett a vergiliusi mintára megírt bukolikus költészet kapott fő szerepet; szép példája a Habsburg I. Ferenc császár-király halálára írt *Pásztori dal* vagy a rendi előljárók köszöntésére készült költemények. A kortárs magyar költők, elsősorban Berzsenyi Dániel, Kisfaludy Sándor, Kisfaludy Károly, Teleki Ferenc, Virág Benedek és Vörösmarty Mihály versei az időszak kurrens folyóirataiból, a *Regélő*, a *Honderű*, a *Tudományos Gyűjtemény*, a *Tudománytár* és az *Athenaeum* hasábjairól kerültek a tanárok és növendékeik látókörébe, szinte egy időben megjelenésükkel. Guzmics Izidor apáti időszakában, 1832 és 1839 között a virágzó Bakonybél a hazai művelődés élvonalába tartozott. A tanárképző oktatói közül Guzmics Izidor és tanítványa, Beély Fidél a Magyar Tudós Társaság tagjaként dolgoztak. Ennek fényében érthető, hogy a szintén bencés akadémikus, Szeder Fábrián frissen kiadott palóc nyelvjárásgyűjtései miért kerültek be a helyi tananyagba. Guzmics Izidor javaslatára felelevenítették a barokk korban szokásos iskolai színjátszást és deklamálást, amelynek utóhatását az európai országok karakteréről írt rövid allegorikus színdarabok jelentették. A szónoki és egyben történelmi gyakorlatok során a Szent László–Salamon–Géza-történet, valamint szigeti Zrínyi Miklós vagy Gideon Laudon hősiessége példázatként szerepelt. Ahogy a bencés rendet visszaállító Habsburg I. Ferencet dicsérték a dramatikus eklogák, úgy marasztalták el egy latin tankölteménnyel Wesselényi Miklóst beperlése idején. Verstani gyakorlatként egy farsangi népszokásról, a tyúkverőzésről szóló költemény is helyet kapott a sokszínű oktatási és módszertani repertoárban.

Beély Fidél *Alapnézetek a' nevelés, és leendő nevelő, 's tanítóról különös tekintettel a' tan' történelmi viszontagsága, és literatúrájára* című elemzése az egyik első magyar nyelvű nevelésméleti értekezés, amellyel az első hazai neveléstörténelmi bibliográfiát is tartalmazza. Beély szerint minden gyermek tehetséggel születik, és egyenlőképpen joga van a színvonalas szellemi, lelki és testi neveltetésre, amelynek a pszichológiai tényezőket, elsősorban a diák egyéni adottságait kell figyelembe venni, hogy erkölcsös és hasznos állampolgárrá válhasson. Nyugat-Európából Herbart és Pestalozzi, valamint kisebb részben Locke és Rousseau és leginkább hazai előfutára, Szilasy Lajos *A nevelés tudománya* című könyvének hatása alatt álló Beély újdonsága, hogy konkrét, kézzelfogható programokat adott, emellett figyelembe vette az anyanyelven történő esztétikai és erkölcsi nevelés fontosságát, továbbá a tantárgyi oktatást is az örök üdvösségre való eljutás fontos állomásának tartotta.

Ebből a páratlan színvonalú, a klasszikus és a kortárs kultúrát magába foglaló és azt gyakorló oktatási és nevelési intézetből, Guzmics Izidor apáti időszakában, az 1830-as években országos szinten számottevő művelődési centrumból olyan kiválóságok indulhattak útnak, mint Rómer Flóris, Rónay Jácint és Ipolyi Arnold. Az intézet tanárait igazak Beély Fidél szavai az *Alapnézetek*ből: „*Ki folyvást szívén hordozza hivatásának fönségét*”.¹⁷⁶ Az ebből a hivatásból fakadt munka bőséges gyümölcsöt termelt.

¹⁷⁶ BEÉLY (1848), 71.

KÉZIRATOS FORRÁSOK

PFK = Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár

Kézirattár

- BK 127/VI. 1. = A Guzmics Izidor szerkesztette *Vallási és Egyházi Tárban* megjelent írások kéziratai, 1832–1833.
- BK 127/VI 2. = A Guzmics Izidor szerkesztette *Vallási és Egyházi Tárban* megjelent írások kéziratai, 1833–1839.
- BK 152/II. 3. = SZKALKA Kandid, *Római avagy latin és görög irodalom története, avagy Philologia*, Bakonybél, 1838–1843.
- BK 218. Beély Fidél hagyatéka
- I. 1. *Életem rajza*
  - I. 3. IV. *Népnevelés. 1835-ik év october és novemberben.* (A' Tudománytárhoz)
  - XII. *A jól intézett gyermek nevelésnek áldásai.* (A Preussenschuleből fordítva.) 1836-ik év áprilisban.
  - XIII. *Értekezés. Mi bírhatja a tanítót leginkább arra, hogy hivatalának éljen?* 1836-ik év novemberben.
  - XXXVIII. *Lehet-e s mikor boldog a népnevelő?* 1839-ik májusban.
  - LIX. *Értekezés. A népiskolák jótékony hatása az ország s polgárainak boldogságára.* 1840-ik júliusban.
  41. *A történeten hasznai iskoláinkban*, 1840. április.
- BK 2101. = A bencés növendékek iskolai gyakorlatai, Bakonybél, Pannonhalmi, 1802–1850.
- BAK = „A bakonybéli apátság könyvtárából”
- BAK 1042. *Rómer Flóris cím nélküli országkarakter-szindarabja.* (Cursus 2. 1834.)
- BAK 1044. *Palocz beszéd és írásmód* (Cursus 3. 1835.)
- BAK 1044. *Pásztori vers Első Ferencz Ausztriai Császár és Magyar Ország Királyának s. a. t. halálára, Takács Bernardinból fordítva B. M. által* (Cursus 3. 1835.)
- BAK 1045. *Oratio alia, qua Vesselényi defenditur apud Regem Locus a Tormentis infirmatus* (Cursus Quartus VI. 1835.)
- BAK 1045. *Accusatur Baro Vesselényi Nicolaus de crimine laesae Maiestatis Regiae Locus Oratorus A Testibus et Tormentis* (Cursus Quartus VI. 1835.)
- BAK 1045. *A magyar ifjúságot serkentő beszéd, hogy anyanyelvét előmozdítani iparkodjék* (Cursus Quartus VI. 1835.)
- BAK 1046. *Leventa seu Amoris paterni in liberis triumphus Causa in genere Deliberativo* (Cursus Quartus 7. 1836.)
- BAK 2676. *Exercitatio Oratoria ab adiunctis complectens: Laudonis laudes ob receptum per hunc Belgradum a Turcis* ([Or]atoria 1830.)
- BAK 2707. *Syllogismus Oratorius super eo: Salomon Rex Hungariae Throno deiiciendus non est, ob violatas leges, et tentatam caedem in fratrem Ladislaum* (Exercitationum Cursus 5. 8. 1837.)
- BAK 2707. *Oratio Periodica. Coniugis Nicolai Zrinyi ad Manitum cum is incensa arce Szigeth ad propulsandos Turcas armis se accingeret* (Exercitationum Cursus 5. 8. 1837.)
- BAK 3277. *Pásztori dall* (Cursus nonus 1841.)
- BAK 3753. *Farsangolók dala* (Kürcz Menyhért szónoklatai és költészeti gyakorlatai Bakonybélben 1844/5)
- BK 2041. 6. Bencések köszöntésére írt költemények 1805–1851.
11. SOMOGYI István, *Pásztori Dall*

BIBLIOGRÁFIA

A karácsonyi ünnepkör színjátékai Magyarországon = A karácsonyi ünnepkör színjátékai Magyarországon (11–18. század), A magyar, latin és német nyelvű forrásokot feltárta, sajtó alá rendezte és a bevezetést írta KILIÁN István, A kötetet szerkesztette, lektorálta és az előszót írta MEDGYESY S. Norbert, A zenei vonatkozásokat feltárta és közreadja KÖVÁRI Réka, A szlovák nyelvű forrásokot feltárta és közreadja Kovács Eszter, Budapest, 2017.

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai = A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973, összeáll. FEKETE Gézáné, Budapest, 1975.

Ausztriai Gimnáziumok és Reáliskolák Szervezeti Tervezete = Az Ausztriai Gimnáziumok és Reáliskolák Szervezeti Tervezete (Organisationsentwurf), szerk. ZIBOLEN Endre, Budapest, 1990.

- BÁLINT Sándor (1976), *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*, Budapest.
- BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László, *A magyar nyelv értelmező szótára*, V, Budapest, 1961.
- BEÉLY Fidél (1840), A' történeten aestheticai tekintetben, in *Tudománytár*, 4 (1840. július), Értékezesek 8. füzet, 7–19.
- BEÉLY Fidél (1848), *Alapnézetek a' nevelés, és leendő nevelő, 's tanítóról különös tekintettel a' tan' történeti viszontagsága, és literatúrájára*, Pozsony, 1848.
- BÉKEFI Antal (2001), A bakonyi pásztorok zenei élete, in *A duda, a furulya és a kanásztülok. A magyar hangszeres zene folklórja*, szerk. AGÓCS Gergely, Budapest, 51–124.
- BÉNYEI Ágnes (2012), *Helynévképzés a magyarban*, Debrecen (A Magyar Névarchívum Kiadványai 26).
- CZUCZOR Gergely – FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, IV, Pest, 1867.
- CZUCZOR Gergely – FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, V, Pest, 1870.
- DÉNESI Tamás (2019), A bencés rend a 17–18. századi magyar társadalomban, in *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*, szerk. FORGÓ András – GŐZSY Zoltán, Pécs (Pécsi Egyháztörténeti Műhely 11), 325–365.
- T. ERDÉLYI Ilona (1994), Regélő–Honművész, in *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, 3, főszerk. PÉTER László, Budapest, 1703.
- FEHÉR Katalin (1994), Beély Fidél és az első magyar pedagógiai bibliográfia, *Magyar Könyvszemle*, 110/1, 88–93.
- FEHÉR Katalin (1997), Beély Fidél és a bakonybéli bencés tanárképzés, *Magyar Pedagógia*, 97/3–4, 235–245.
- FEHÉR Katalin (2002), Egy reformkori bencés szerzetes olvasmányai, *Magyar Könyvszemle*, 118/1, 80–86.
- FEHÉR Katalin (2003), Az Egyházi Tár történetéhez, *Magyar Könyvszemle*, 119/3, 356–366.
- FEJÉRDY András (2018), *Az 1822. évi nemzeti zsinat története*, A zsinati dekrétumokat ford. RIHMER Zoltán, Budapest.
- FENYŐ István (1994), Beéli Fidél József, in *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, 1, főszerk. PÉTER László, Budapest, 171.
- FERENCZI Zsigmond Jakab (1854), *Magyar irodalom és tudományosság története*, Pest.
- Gróf Teleki Ferencz versei = Gróf Teleki Ferencz versei, s' néhány leveléből töredékek* (1834), kiadta DÖBRENTEI Gábor, Buda.
- GUZMICS Izidor (1840), *Iphigenia Aulisban*, Buda.
- Habsburg Lexikon = Habsburg Lexikon*, szerk. HAMANN, Brigitte, Budapest, 1990.
- HADAMOWSKY, Franz (1991), *Das Theater in den Schulen der Societas Jesu in Wien (1555–1761): Daten, Dramen, Darsteller. Eine Auswahl aus Quellen in der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien–Köln–Weimar.
- KATUS László (1996), A rend iskolái a 19–20. században, in *Mons Sacer*, II, 254–263.
- KERESZTY Orsolya (2002), Beély Fidél és a sajtó, *Magyar Könyvszemle*, 118/2, 175–185.
- KILIÁN István (1968), Latin nyelvű pásztorjáték a XVIII. század elejéről, *Antik Tanulmányok*, 15/2, 304–320.
- KILIÁN István (2002), *A piarista dráma és színjáték a XVII–XVIII. században. Iskolai színjátékaink téma-rendje egy reprezentatív jezsuita minta és a teljes piarista felmérés alapján*, Budapest.
- KILIÁN István – STAUD Géza – VARGA Imre (1980), A hazai iskoladramák feltárása, *Magyar Könyvszemle*, 96/2, 199–204.
- KISFALUDY Károly (1820), *Stibor vajda. Eredeti hazai dráma négy felvonásban*, Pest.
- KRUMP, Sandra (2003), Aus gegebenem Anlass... Habsburgpanegyrik in Jesuitendramen der Österreichischen Ordensprovinz. Aufgezeigt an zwei Dramen des Passauer Jesuitentheaters, in *Die Jesuiten in Wien: Zur Kunst- und Kulturgeschichte der österreichischen Ordensprovinz der „Gesellschaft Jesu“ im*

17. und 18. Jahrhundert, hrsg. KARNER, Herbert – TELESKO, Werner, Wien, 165–178.

„Látjátok feleim...” = „Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig, szerk. MADAS Edit, Budapest, 2009.

Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai = Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai a Magyar Tudós Társaság különös használatára, Pest, 1832.

MEDGYESY S. Norbert (2012), „Akkor jöhetett és örvendhett, hogy Insurgeáltál!” A Napóleon elleni magyar nemesi felkelések indulói, énekei kéziratos gyűjteményekben (1790–1825), in *Franciák Magyarországon, 1809. A Győri Mediawave Fesztivál keretében 2009. április 29–30-án megrendezett nemzetközi tudományos konferencia előadásai. (Mediawave Konferenciák IV)*, II, szerk. BANA József – KATONA Csaba, Budapest–Győr, 123–166.

MEDGYESY S. Norbert (2019), *Iskoladrámák. Színhátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából*. Budapest.

MÉSZÁROS Attila (1997), Bencés tanárképzés Bakonybélben, *Vigilia*, 62/5, 346–351.

MÉSZÁROS István (1977), A neveléstudomány rendszere az első magyar nevelélméletben (1827). Előadás az ELTE Neveléstudományi Tanszékének tudományos konferenciáján, 1977. május 27-én, in *Vizsgálatok a nevelés-oktatás korszerűsítésével kapcsolatban*, Budapest (ELTE Pedagógiai Közlemények 18), 147–172.

MÉSZÁROS István (1981), *Az iskolaiügy története Magyarországon 996–1777 között*, Budapest.

MÉSZÁROS István (1984), *Népoktatásunk szervezeti-tartalmi alakulása 1777–1830 között*, Budapest (Pedagógiai Közlemények 26).

MÉSZÁROS István (1988), *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996–1948*, Budapest.

MÉSZÁROS István (1990), *Iskola Szent Márton hegyén. A pannonhalmi Bencés Gimnázium története*, Pannonhalma.

MÉSZÁROS István (1993), Beély Fidél József OSB, in *Magyar Katolikus Lexikon*, I, főszerk. Diós István, Budapest, 688.

MÉSZÁROS István (2010), *Művelődéstörténeti tanulmányok 1960–2009*, Budapest.

MEZEY László (1979), *Deákosság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata*, Budapest.

MOLNÁR József – SIMON Györgyi (1980), *Magyar nyelvemlékek*, Budapest.

Mons Sacer = Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve, I–III, szerk. TAKÁCS Imre, Pannonhalma, 1996.

O. NAGY Gábor (1982), *Magyar szólások és közmondások*, Budapest.

Neveléstörténet = Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény, szerk. MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla, Budapest, 2006.

Névtár (1987) = *A pannonhalmi Szent Benedek-rend névtára, 1802–1986*, összeáll. BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert, Győr.

PÁPAI PÁRIZ Ferenc (1995), *Dictionarium Latino-Hungaricum et Hungarico-Latino-Germanicum*, A hasonló szövegét gondozta HARGITTAY Emil – KECSKEMÉTI Gábor – THIMÁR Attila, Budapest.

PINTÉR Márta Zsuzsanna (2009), „Bachusnak víg birodalma.” A bor és a víz vetélkedése a régi magyar színpadon, in *Dráma – múlt, színház – jelen: Tanulmányok a dráma- és színháztörténet köréből*, szerk. CZIBULA Katalin – EMŐDI András – JÁNOS-SZATMÁRI Szabolcs, Kolozsvár–Nagyvárad (Régi Magyar Színház 4), 105–119.

PINTÉR Márta Zsuzsanna (2014), A pásztorjátékok tipológiája és szimbolikája, in PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Theatrum és irodalom*, Budapest, 129–147.

PINTÉR Márta Zsuzsanna (2019), *A történelmi dráma alakzatai a 16–18. századi magyar irodalomban*, Budapest.

PRT IX. = SÖRÖS Pongrácz (1904), *A Bakonybéli Apátság története (1548-tól napjainkig)*, Budapest.

RAJNAI Judit (2003), A bencés tanárképzés kezdetei, avagy a bakonybéli rendi tanárképző története, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum*, 15/1–2, 33–76.

Ratio Educationis = Ratio Educationis: az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása, ford., jegyz.

és mutatókkal ellátta MÉSZÁROS István, Budapest, 1981.

RÉCSEY Viktor (1900), Kalászat a pannonhalmi kéziratárból. Levelek Guzmics Izidorhoz, II, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 10/2, 225–240.

„Romert sokan, Floriánt csak kevesen ismerik” = „Romert sokan, Floriánt csak kevesen ismerik:” Rómer Flóris és Ebenhöch Ferenc levelezése, 1845–1888, közreadja CsÉCS Teréz, Győr, 2019.

SÓLYMOS Szilveszter (1997), *Ezer év száz bencése*, Pannonhalma.

SÖRÖS Pongrác (1903), Guzmics Izidor apáti naplója, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 13/3–4, 323–347., 474–495.

SZABÓ Flóris (1981), *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa – 1850 előtti kéziratok*, Budapest (Magyarországi Egyházi Könyvtárak Kéziratkatalógusai 2).

SZEDER Fábián (1819), A' palóczokról, *Tudományos Gyűjtemény*, 1819/6, 7–8.

SZEDER Fábián (1835), A' palóczokról, *Tudományos Gyűjtemény*, 1835/2, 21–22.

SZEDER Fábián (2005), *A' palóczokról*, szerk. CSÁKY Károly, Dunaszerdahely.

SZELÉNYI Ödön (1931), *A filozófiai pedagógia magyar úttörői*, Sopron.

SZELESTEI NAGY László (2019), Eklogák a 18. századi magyarországi irodalomban az 1770-es évekig, in Uő., *Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, 197–202.

SZENTPÉTERY Imre (1912), *Oklevéltani naptár*, Budapest. (Facsimile kiadása: Budapest, 1974.)

SZIRMAY Antal (1810), *Szathmár vármegye fekvése, története, és polgári ismerete*, II, Buda.

TAKÁCS László (2016), Néhány megjegyzés Szent Imre herceg pannonhalmi kultuszához, *Collectanea Sancti Martini IV, A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője*, 4, 103–118.

TÁTRAI Zsuzsanna (1990), Jeles napok – ünnepi szokások, in *Magyar Néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság*, főszerk. DÖMÖTÖR Tekla, szerk. HOPPÁL Mihály – BARNA Gábor, Budapest, 102–264.

TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva (2001), A szenttisztelet rétegei, in TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva, *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*, Budapest, 179–188.

R. VÁRKONYI Ágnes (1996), Egy pozitivistá történéssz a bencés rendben – Rómer Flóris (1815–1889), in *Mons Sacer*, II, 290–308.

VÁRSZEGI Asztrik (2003), Történeti visszapillantás a bencés iskolák létrejöttének körülményeire és sajátosságaira. Magyar bencések kétszáz éve az oktatás és a nevelés szolgálatában (1802–2002), in „docete”: *Bencések a magyar oktatás és nevelés szolgálatában (1802–2002)*, A 2002. október 29. és 31. között Pannonhalmán rendezett nemzetközi konferencia előadásainak és korreferenci hozzászólásainak írásos anyaga, szerk. VARGA Mátyás, Pannonhalma, 33–57.

ZOLTVÁNY Irén (1884), *Guzmics Izidor életrajza*, Budapest.

ZOLTVÁNY Irén (1911), Főiskolánk a hazai tanárképzés szolgálatában, in *A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola Évkönyve az 1910–1911-diki tanévre*, közléteszi Dr. ZOLTVÁNY Irén, Pannonhalma, 3–40.

NORBERT MEDGYESY S.

View of history, practices of the humanities, and contemporary culture at the teachers' training college of Bakonybél (1818–1848)

The Benedictine Order ran a teachers' training college in Bakonybél between 1818 and 1848. In every academic year, 8–12 students of the Order prepared here for the scholastic profession in the fields of the humanities. Besides the traditional subjects (religion, grammar, physics, philosophy), the students of the Order in the third year studied history, geometry, architecture and hydrology, aesthetics, methodology, and psychology. During school practices, besides the Rule of Saint Benedict, the works of classical Roman authors, 18th century philosophy and literature, the pastoral poetry following Virgil's style played a leading role. The poems of contemporary Hungarian poets, primarily Dániel Berzsenyi, Sándor Kisfaludy, Károly Kisfaludy, Ferenc Teleki, Benedek Virág and Mihály Vörösmarty appeared on the horizon of the teachers and their students from the pages of the current periodicals of the age, *Regélő*, *Honderű*, *Tudományos Gyűjtemény*, *Tudománytár* and *Athenaeum*. During the leadership of Abbot Izidor Guzmics, between 1832 and 1839, thriving Bakonybél belonged to the forefront of Hungarian culture. At Guzmics's suggestion, the scholastic theatrical art and declamation of the Baroque period were revived. The heroes of rhetorical and historical exercises (e.g., Saint Ladislaus, Miklós Zrínyi) appeared as parables. As a poetic exercise, a poem about carnival folk tradition was also included in the colourful repertory.

Fidél Beély's analysis entitled *Alapnézetek a' nevelés, és leendő nevelő, 's tanítóról különös tekintettel a' tan' történeti viszontagsága, és literatúrájára* (1848) [The basic issues of education, including the future educator and teacher, with special regard to its history and literature] is one of the first summary and programme of education in Hungary, in its conclusion one can find the first bibliography of the history of education in Hungarian. Pupils coming from any social and ethnic backgrounds are also examined by Beély from a psychological point of view for the sake of moral education so that they could become good citizens. Beély draws up an actual programme (e.g., publishing a concise and morally acceptable historical textbook, raising the standards in elementary schools, too), he also takes into consideration the importance of teaching aesthetics and ethics in the mother tongue, in addition, he considers teaching subjects as an important phase in the course of reaching eternal salvation.

From this institute of teaching and education of unique standard including and practicing classical and contemporary culture, in the time of Abbot Izidor Guzmics, in the 1830's, from this cultural centre of national significance, prominent figures of culture could start like Flóris Rómer, Jácint Rónay and Arnold Ipolyi.